

Orjuuden vaihtoehtoinen historia

Mustan maantieteen rakentuminen Colson Whiteheadin romaanissa

The Underground Railroad

Tiia Neuvonen

Pro gradu -tutkielma

Kirjallisuustieteiden tutkinto-ohjelma, yleinen kirjallisuustiede

Historian, kulttuurin ja taiteiden tutkimuksen laitos

Humanistinen tiedekunta

Turun yliopisto

Toukokuu 2024

Turun yliopiston laatujärjestelmän mukaisesti tämän julkaisun alkuperäisyys on tarkastettu

Turnitin OriginalityCheck -järjestelmällä.

Kirjallisuustieteiden tutkinto-ohjelma, yleinen kirjallisuustiede

Tiia Neuvonen

Orjuuden vaihtoehtoinen historia. Mustan maantieteen rakentuminen Colson Whiteheadin romaanissa *The Underground Railroad* 60 s.

Tässä pro gradu -tutkielmassani tarkastelen, millainen orjuuden vaihtoehtoinen historia Colson Whiteheadin romaanista *The Underground Railroad* (2016) piiryy esiin. Orjuuden vaihtoehtoisen historian käsittelyyn kytkeytyy mustan maantieteen käsite, jonka kautta Yhdysvaltain historiaa ja luontoa tulkitaan mustasta näkökulmasta ja kokemuksesta käsin. Hyödynnän Toni Morrisonin ajatuksia valkoisen mielikuvituksen vallitsevuudesta amerikkalaisessa kirjallisuudessa ja sen kaanonissa. Kuten Morrison myös Whitehead kirjoittaa tätä valkoista mielikuvitusta vastaan. Tällöin he antavat äänen heille, jotka ovat yleensä joutuneet vaikenemaan. Whiteheadin romaanissa äänen saa nuori orjuutettu nainen Cora. Hän on romaanin keskeinen henkilöahmo, eikä hän tyydy hänelle jo syntymässään annettuun rooliin plantaasilla pakkotyötä tekevänä orjuutettuna. Pakenemalla plantaasilta Cora toimii vastoin odotuksia ja samalla hänen kauttaan näemme, miten orjuutettuun suhtaudutaan niin plantaasilla kuin sen ulkopuolellakin.

Lähestyn tätä kysymystä ekokriittisen luennan kautta. Erityisesti huomioin afrikkalais-amerikkalaisen ekokritiikin esiin nostamia kysymyksiä. Afrikkalais-amerikkalaisessa ekokritiikissä korostuu se, ettei afrikkalais-amerikkalaisia pidä tarkastella lähtökohtaisesti jonain yhtenäisenä joukkona, johon pätsivät aina samat oletukset. Nicole Wallerin artikkelin “Marronage or Underground? The Black Geographies of Colson Whitehead’s *The Underground Railroad* and Ta-Nehisi Coates’s *The Water Dancer*” kautta avaan mustan maantieteen käsitettä. Mustan maantieteen kautta voidaan tarkastella kriittisesti mustasta näkökulmasta käsin romaanin kuvaamaa ympäristöä ja luontoa.

Orjuuden vaihtoehtoinen historia tulee romaanissa näkyväksi valkoisten harjoittaman rasismin ja sarron kautta. Rakenteellinen rasismi ulottuu kaikkialle romaanin kuvaamassa yhteiskunnassa. Coran kautta yhteiskunnan sortavat rakenteet asettuvat kyseenalaiseen valoon ja samalla ne myös paljastavat lukijalle kuvatun yhteiskunnan rasistisuuden.

Avainsanat: vaihtoehtoinen historia, musta maantiede, valkoinen mielikuviutus, rakenteellinen rasismi, ekokritiikki

Sisällysluettelo

1 Johdanto	4
1.1 Tutkielman aihe ja historiallinen konteksti	4
1.2 Teoreettiset lähtökohdat	7
1.3 Tutkielman eteneminen	10
2 Afrikkalais-amerikkalaisen todellisuuden muotoutuminen fiktiossa	13
2.1 Afrikkalais-amerikkalaisen todellisuuden rakentuminen	13
2.2 Afrikkalais-amerikkalainen kertomusperinne	18
2.3 Afrikkalais-amerikkalainen ekokritiikki	22
3 Vaihtoehtoisen historian rakentuminen fiktiossa	27
3.1 Orjuuden vaihtoehtoisen historian muotoutuminen	27
3.2 Amerikan alkuperäisväestön suhde orjuutettuihin	34
4 Mustan maantieteen rakentuminen etelästä pohjoiseen	38
4.1 Georgia – Kuningas puuvilla	38
4.2 Etelä-Carolina, Pohjois-Carolina ja Tennessee – ”Se on tämän paikan Hob”	46
4.3 Indiana ja pohjoinen – Utopia vapaudesta	49
5 Lopuksi	53
Lähteet	57

1 Johdanto

1.1 Tutkielman aihe ja historiallinen konteksti

Tutkielmassani tarkastelen yhdysvaltalaisen kirjailijan Colson Whiteheadin vuonna 2016 julkaistua romaania *The Underground Railroad*. Romaani sijoittuu Yhdysvaltoihin, erityisesti maan eteläisiin osavaltioihin 1800-luvulla. Tulkitsen romaanissa kerrotun tarinan sijoittuvan aikaan ennen Yhdysvaltain sisällissotaa (1861–1865), mutta aivan tarkkaa ajoitusta tapahtumille ei anneta. Työssäni tarkastelen sitä, kuinka orjuuden vaihtoehtoinen historia muotoutuu Whiteheadin romaanissa. Orjuuden vaihtoehtoisella historialla tarkoitan orjuuden tarkastelua mustan näkökulman kautta. Orjuuden vaihtoehtoisen historian käsittelyyni kytkeytyy mustan maantieteen käsite, jonka kautta Yhdysvaltain historiaa ja luontoa tulkitaan mustasta näkökulmasta ja kokemuksesta käsin. Nostan esiin romaanin kuvaaman yhteiskunnan sortavia rakenteita niin orjaplantaasilla kuin sen ulkopuolellakin. Tarkastelen esimerkiksi Coran ja muiden mustien suhdetta heitä ympäröivään ympäristöön. Tämä tarkastelutapa tekee kuvattun yhteiskunnan rakenteellisen rasismien näkyväksi. Myös *The Underground Railroad* -liikkeen uudenlainen tulkinta konkreettisenä junaverkostona on osa analyysiäni. Whiteheadin romaani ei ole ainoa afrikkalais-amerikkalaisen kirjailijan kirjoittama tarina orjuutetuista ja heidän paostaan orjaplantaasilta, mutta se on esimerkki siitä, kuinka mustan näkökulman kautta voidaan valottaa orjuuden syitä ja seurauksia, jotka näkyvät vielä parin vuosisadan jälkeen Yhdysvalloissa. Romaani antaa yhden, kriittisen näkökulman orjuuden ja sen seurauksien tarkasteluun Yhdysvaltain historiassa.

Tarkastelemassani romaanissa valkoinen yhteiskunta vaurastuu orjuutettujen plantaaseilla tekemän työn seurauksena, mutta tämä vaurastuminen ei ulotu orjuutettujen omaan elämään. Hahmotan tässä työssä, kuinka romaanin kuvaamien paikkojen tarkastelu mustasta näkökulmasta käsin valottaa niitä sortavia rakenteita, joiden ympäröimänä orjuutetut tarinassa ovat. Tätä kautta tarkastelen orjuuden vaihtoehtoista historiaa mustasta näkökulmasta käsin tarkasteltuna.

Romaanin päähenkilö on Cora-niminen nuori nainen, joka on oman sukunsa kolmannen polven orjuutettu. Käytän työssäni ilmaisua orjuutettu, koska se kuvastaa pakkotyöhön alistettujen ja heidät omistavien henkilöiden jännitteistä suhdetta. Pakkotyössä olevat ihmiset ovat orjuutettuja ja he ovat alisteisessa asemassa plantaasin johtajiin ja koko ympäröivään

yhteiskuntaan nähden. Coran isoäiti, Ajarry, pakotettiin orjuutetuksi Afrikasta. Muutamien vuosien ajan Ajarrya myytiin eteenpäin orjakauppiaalta toiselle, kunnes hän päätyi plantaasille Georgiaan. Tälle samalla plantaasille myös Cora ja hänen äitinsä Mabel syntyivät orjuutetuiksi. Coran muistojen kautta myös hänen jo edesmennyt isoäitinsä ja plantaasilta kadonnut äitinsä tulevat osaksi kertomusta. Myöhemmin äidin näkökulmaan palataan myös tarkemmin. Plantaasin fyysiset rajat muodostavat rajat myös orjuutettujen omalle elämänsäpiirille, sillä he eivät saa rangaistusten uhalla poistua plantaasin alueelta. Plantaasi on kuin orjuutettujen vankila, josta heidän ei ole lupa poistua ja jatkuva väkivallan uhka on alati läsnä. Muutamat orjuutetut yrittävät karata karuja oloja, mutta kiinni jäädessään heitä odottaa näytösluonteinen kidutus ja kuolema. Tästä huolimatta Cora ystävineen päättää karata plantaasilta kohti pohjoista ja vapautta. He päättävät karata salaisen The Underground Railroad -nimisen maanalaisen rautatieverkoston kautta. Rautatieverkosto toimii muun yhteiskunnan ulottumattomissa, eikä sen toimintaperiaatteista tiedä kuin vain harvat. Pakomatka ei ole kuitenkaan yksinkertainen, vaan edessä on monia esteitä. Cora on elänyt koko elämänsä orjuutettuna, joten hän ei tiedä tarkalleen, mitä vapaus pohjoisessa voisi tarkoittaa. Vapaudesta esimakua antavat hänen pakokumppaninsa Caesar sekä myöhemmin hänen rakastettunsa Royal, jotka ovat aiemmin saaneet elää vapaampaa elämää ja ennen kaikkea he ovat lukutaitoisia. Royal on ensimmäinen täysin vapaudessa syntynyt musta, jonka Cora on koskaan tavannut. Lukutaito näyttäytyykin romaanissa yhtenä keskeisenä avaimena yhteiskuntaan, jonka täysivaltaisina jäseninä luku- ja kielitaidottomia orjuutettuja ei pidetä.

Temaattisesti romaanissa käsitellään vapautta ja sen mahdottomuutta orjuutettujen kannalta monelta eri kantilta. Vapaus näyttäytyy syntyperäisten valkoisten amerikkalaisten synnynnäisenä etuoikeutena, jota esimerkiksi orjuutetut eivät voi saavuttaa. Mitä lähemmäs Cora pääsee tavoittelemaansa ”Pohjoista”, sitä mahdottomampana utopiana vapaus näyttäytyy. Romaanissa rasismi ja syrjintä ovat osa Yhdysvaltain yhteiskuntarakennetta, joten syrjivät käytännöt ovat järjestelmän sisällä. Orjuutetun päähenkilön vapauden etsinnällä ja romaanin kuvaaman yhteiskunnan rakenteellisen rasismin välillä on ristiriita ja jännite koko tarinan ajan. Romaani kuvaa yhteiskuntaa tietynlaisena ympäristönä, joka sekä mahdollistaa että asettaa esteitä vapauden tielle. Ympäristö ei ole kaikille sama, vaan sen lainalaisuudet muuttuvat henkilöistä riippuen. Mustan maantieteen käsitteen kautta voidaan hahmottaa ympäristön eriarvoistavia rakenteita ja kuinka ne vaikuttavat esimerkiksi orjuutettujen elämään niin plantaasilla kuin sen ulkopuolellakin. Esimerkiksi orjaplantaasin omistajille plantaasi näyttäytyy kannattavana liiketoimintana ja heidän vaurautensa mahdollistajana, kun

taas orjuutetuille plantaasi näyttäytyy pakkotyöpaikkana ja mahdollisena elinikäisenä vankilana.

Cheryl Janifer LaRoche esittää tutkimuksessaan, kuinka Yhdysvalloissa todellisuudessa toimi The Underground Railroad -niminen liike, jonka keskeisiä toimijoita olivat vapaista afrikkalais-amerikkalaisista koostunut yhteisö. The Underground Railroad oli pääosin mustien amerikkalaisten oma auttamisverkosto orjuutetuille. LaRoche mukaan verkosto oli aktiivinen varsinkin ennen Yhdysvaltain sisällissodan päättymistä vuonna 1865. (LaRoche 2013, 1–2.) Ajoitan myös romaanin tapahtumat ennen Yhdysvaltain sisällissotaa tapahtuviksi, koska romaania voi lukea niin, että siinä vaatimukset orjuutettujen vapautumisen puolesta koko ajan kasvavat. Erityisesti LaRoche nostaa tekstissään esiin The Underground Railroad -liikkeen poliittiset ulottuvuudet. Tämä tulee ilmi jo artikkelin otsikosta, jossa LaRoche viittaa, että vapaiden mustien yhteisö ja The Underground Railroad muodostivat yhdessä vastarinnan maantiedettä. (LaRoche 2013, 1–18.) Tämä näkyi konkreettisesti siten, että esimerkiksi tietyt paikat toimivat eräänlaisina keskuksina, joissa orjuudesta paenneita voitiin auttaa ja ohjata eteenpäin. Romaanissa taas The Underground Railroad saa konkreettisen muodon maanalaisesta rautatieverkostosta.

Colson Whitehead on vuonna 1969 New Yorkin kaupungissa syntynyt afrikkalais-amerikkalainen kirjailija. Ann Arbor kirjoittaa, että Whiteheadin usein historiallisissa romaaneissa on paljon elementtejä spekulatiivisuudesta ja realistisesta fiktiosta (Arbor 2020). Whitehead julkaisi ensimmäisen romaaninsa *The Intuitionist* vuonna 1999. Muita häneltä julkaistuja teoksia ovat muun muassa *John Henry Days* (2001), *The Nickel Boys* (2019) ja *Harlem Shuffle* (2021). Nostan erityisesti esiin vuonna 2001 julkaistun *John Henry Days* -romaanin, koska siinä tarinan asetelma on kiinnostavasti vastakkainen suhteessa *The Underground Railroad* -romaaniiin. Romaanissa J. Sutter -niminen journalisti matkaa Virginiaan, jossa vietetään kuuluisan orjuutetun mukaan nimettyä John Henry -päiviä. Toimittaja matkaa omasta etuoikeutetusta elämästään käsin kohti afrikkalais-amerikkalaista todellisuutta ja historian jättämiä jälkiä. Tällöin matkataan juuri päinvastaiseen suuntaan kuin *The Underground Railroad* -romaanissa, jossa paetaan etelästä kohti pohjoista.

Colson Whitehead on moninkertaisesti palkittu kirjailija. Hän on voittanut Pulitzer-palkinnon kahdesti. Kyseisen palkinnon hän on saanut romaaneistaan *The Underground Railroad* ja *The Nickel Boys*. Lisäksi *The Underground Railroad* -romaanin on palkittu myös National Book Award – ja Arthur C. Clarke -palkinnoilla.

1.2 Teoreettiset lähtökohdat

Tässä tutkielmassa yksi keskeinen käsite on musta maantiede (black geography). Esimerkiksi Nicole Waller määrittelee artikkelissaan mustaa maantiedettä sekä Whiteheadin *The Underground Railroad* -romaanin että Ta-Nehisi Coatesin romaanin *The Water Dancer* (2019) kautta. Wallerin tulkinnassa mustalle maantieteelle tyypillistä on sen mahdollisuus toimia tilanteon muotona ja uudelleen ajattelun välineenä. Esimerkiksi käsitteet ”maa” tai ”vesi” eivät ole hänen mukaansa kyseisissä romaaneissa yksiselitteisiä. Hän tuo myös esiin, kuinka molemmista romaaneista voi lukea kritiikkiä eurooppalaisten uudisasukkaiden siirtomaapolitiikkaa kohtaan, mutta myös sitä kohtaan, etteivät siirtomaaisännät juurikaan esimerkiksi huomioineet maaperän ominaisuuksia tehdessään istutuksia tuntemattomaan maahan. Molemmissa romaaneissa myös esitetään vaihtoehtoisia tapoja olla konkreettisesti joko maan alla tai päällä, mikä vaikuttaa myös tulkintaan ympäristöstä. (Waller 2022, 45–70.) Whiteheadin romaanissa kritiikki siirtomaapolitiikkaa kohtaan esitetään esimerkiksi siten, että plantaasinomistajat kuvataan melko yksinkertaisina ihmisinä, jotka ovat oikeastaan kiinnostuneita vain mahdollisimman helposta vaurastumisesta ja yhä uusista naisuhteista. Plantaasinomistajien toimintaa tarkastellaan ulkoapäin etäisyyden päästä, joten heidän tarkempia motiivejaan tekemisilleen ei käsitellä. Voisi myös ajatella, että koska maa on valkoisten vallalle alistettu, täytyy orjuutettujen turvautua maanalaiseen reittiin paetessaan kohti vapautta. Orjuutetut pakenevat kohti myyttistä pohjoista, mutta tämä ajatus pohjoisesta on koko ajan abstrakti. Se ei tarkennu mihinkään tiettyyn paikkaan ja toisaalta pohjoisimmisakaan osavaltioissa ei olla vapaita rakenteellisen rasmin värittämistä yhteiskunnanrakenteista. Romaanin sisällysluettelo on samalla kartta lukijalle siitä, mihin tarinan sisällä konkreettisesti liikutaan, Georgiasta kohti abstraktiksi jäävää pohjoista ja pohjoisen ideaa. Toisaalta samalla se myös asettaa tietyt reunaehdot ja päämäärän orjuutetun pakoreitille.

Musta maantiede on yksi käsite, jonka kautta afrikkalais-amerikkalaista ekokritiikkiä voi lähestyä. Konkreettisen ympäristön ja maantieteen lisäksi keskeisesti esille nousevat myös ne poliittiset voimasuhteet, jotka määrittelevät romaanissa esimerkiksi paikkojen omistajuutta tai liikkumisen ja olemisen vapautta. Esimerkiksi Matthias Klestil hahmottelee artikkelissaan afrikkalais-amerikkalaisen ekokritiikin nykyistä kehitystä muutamien erilaisten artikkeliesimerkkien kautta, joiden avulla hän tuo esiin, kuinka afrikkalais-amerikkalaisen ekokritiikin tulkinnassa usein yhdistyvät ympäristön, yhteisön ja politiikan näkökulmat.

(Kleistil 2020, 192–196.) Näen nämä lähtökohdat myös keskeisinä Whiteheadin romaania tulkittaessa.

Mielenkiintoista on myös se, kuinka Whiteheadin romaanin kerronnassa hyödynnetään todellisia, historiallisia tapahtumia osana fiktiota. Yksi hyvä esimerkki tästä ovat mahdollisesti aidot sekä fiktiiviset plantaaseilta karanneiden orjuutettujen katoamisilmoitukset, joista osa on poimittu Pohjois-Carolinan yliopiston digitaalisesta arkistosta. Ainakin romaanissa järjestyksessään viimeistä katoamisilmoitusta voi pitää todennäköisesti fiktiivisenä, sillä siinä mainittu orjuutettu henkilö vastaa nimeltään, kuvaukseltaan ja tilanteeltaan täysin romaanin päähenkilöä. Tällöin romaanissa selvästi sekoitetaan ja samalla myös rinnastetaan todellisten orjuutettujen ja fiktiivisen henkilöhahmon tarinat keskenään. Samalla nousevat esiin ajatukset siitä, mikä on historiallisesti tapahtuneen todellisuuden ja fiktiivisen tarinan suhde tässä romaanissa. Toisaalta tämä on yksi piirre, jonka voidaan Dorrit Cohnin *Fiktion mieli* -tutkimusta (2006) mukaillen nähdä toimivan fiktion ideaa vastaan. Cohnin mukaan nimittäin yksi fiktiivisen hahmon tyypillinen piirre on sen hetkellisyys. Toisaalta, kuinka luotettavina voimme ylipäätään pitää fiktiossa kerrottuja asioita historiasta? (Cohn 2006, 175.) Ja samalla romaani antaa mahdollisuuden tulkita, että Coran tarina voisi asettua osaksi orjuutettujen todellista historiaa. Tällöin Coran tarina ei näyttäyty vain irrallisena fiktiivisenä esityksenä, vaan osaltaan myös kommentoi orjuutettujen yhteiskunnallista asemaa ja niitä olosuhteita, joissa orjuutetut joutuivat tekemään pakkotyötä ja elämään ennakkoluulojen ja systemaattisen syrjinnän kohteena.

Samalla, kun tarkastelen fiktion ja historian suhdetta on syytä pohtia myös sitä, millaisen vaihtoehdoisen historian orjuudesta romaani meille tarjoaa. Hyödynnän myös Catherine Gallagherin tutkimusta, jossa hän tuo esiin fiktion tapoja kirjoittaa vaihtoehtohistoriaa. Gallagher painottaa esimerkiksi sitä, että vaihtoehtohistoriaa rakennettaessa on kuitenkin säilytettävä ainakin jonkinlainen loogisuus, jotta kuviteltavissa oleva vaihtoehtoinen tapahtumakulku voitaisiin edes ajatella olevan mahdollinen (Gallagher 2018, 385). Gallagher käsittelee kontrafaktuaalisen historian muodostumista fiktiossa, ja tällaisena voidaan nähdä esimerkiksi Whiteheadin romaanin ajatus The Underground Railroadista konkreettisena maanalaisena junaverkostona. Voidaan ajatella, että näin romaani kertoo yhdenlaisen vaihtoehdoisen tarinan orjuudesta. Kuviteltu junaverkosto antaa orjille mahdollisuuden liikkua maan alla vainoajiaan piilossa, mutta salainen junakaan ei takaa orjille täysin haluttua

päämäärää, sillä vaunuun menevälle ei kerrota junan varsinaista päämäärää. Juna lopulta varmasti helpottaa pakoa, mutta ei takaa vapautta.

Romaanissa hyödynnetään myös jonkin verran esimerkiksi maagisen realismin elementtejä. Yksi keskeisimmistä tällaisista elementeistä on maanalainen junaverkosto. Tätä junaverkostoa ei kuvata romaanissa kovinkaan tarkkaan, vaan suurelta osin lukijan täytyy vain luottaa siihen, että tällainen verkosto on voinut syntyä maan alle. Romaani vihjaa, että afrikkalais-amerikkalaiset olisivat itse rakentaneet junaverkoston, mutta tarkempaa tietoa tästä ei saada. Maanalaisen junaverkoston ja sen toiminnan epämääräinen kuvailu korostaa sitä, että junaverkoston keskeisin merkitys on sen vertautuminen todelliseen The Underground Railroad -liikkeeseen. Mark Rifkin käyttää näistä maagisen realismin elementeistä nimitystä spekulatiivisuus. Hänen mukaansa nämä tarinan spekulatiiviset elementit voivat nostaa kriittiseen valoon esimerkiksi todellisuudessa tapahtunutta poliittista toimintaa. Toisaalta spekulatiivisuuden avulla voidaan myös vastustaa sitä, että mustat ihmiset määriteltäisiin tai luokiteltaisiin liian yksinkertaisilla tavoilla. (Rifkin 2019, 794.) *The Underground Railroad* -romaanissa orjuutettuja ei nähdä vain uhreina. Orjuutetut eivät muodosta mitään yhtenäistä joukkoa, jota olisi helppo luokitella, vaan he tulevat hyvin eri taustoista. Osalla orjuutetuista on takanaan huomattavasti vapaampaa elämää, kun taas toiset ovat eläneet plantaaseilla koko elämänsä. Esimerkiksi lukutaito on yksi erottava tekijä, jota kovinkaan monella orjuutetulla ei ole. Vain harvalla orjuutetuista on ollut menneisyydessään mahdollisuus käydä koulua ja oppia lukemaan. Koska kovinkaan moni orjuutettu ei ole käynyt koulua, heidän kielitaitonsa on jäänyt plantaasilla käytetyn yksinkertaisen kielen tasolle. Plantaasin ulkopuolella kieli on yksi erottava tekijä esimerkiksi Coran ja hänen kohtaamiensa valkoisten välillä. Luku- ja kielitaito näyttävät tärkeänä avaimena siihen yhteiskuntaan ja yhteiskunnalliseen toimijuuteen, joiden tasavertaisena osana kouluttamattomat orjuutetut eivät yleensä ole olleet. Samalla näiden taitojen osaamattomuus sulkee orjuutetut lähtökohtaisesti pois valkoisten ehdoilla rakentuvasta yhteiskunnasta.

Hyödynnän analyysissäni myös Ta-Nehisi Coatesin esipuheella alkavan Toni Morrisonin esseekokoelman *The Origin of Others* (2017) esseitä ja hänen käyttämiään käsitteitä. Kuten Coates esipuheessaan osuvasti sanoo: “It is impossible to read [Morrison’s] thoughts on belonging, on who fits under the umbrella of society and who does not, without considering our current moment.” (Coates 2017, ix.) Koen, että Morrisonin ajatuksilla on myös paikkansa tarkasteltaessa uudempaa afrikkalais-amerikkalaista kirjallisuutta. Käytän erityisesti orjuuden vaihtoehdoisen historian muotoutumisen tarkastelussa apuna myös Morrisonin toista

esseekokoelmaa *Soittoa pimeässä. Valkoihoisuus ja kirjailijan luova mielikuviutus (Playing in the Dark. Whiteness and the Literary Imagination, 1993)*. Toni Morrison on tunnettu afrikkalais-amerikkalainen kirjailija ja kirjallisuudentutkija, jonka näkemykset esimerkiksi valkoisen mielikuvituksen hallitsevuudesta amerikkalaisessa kirjallisuudessa ovat taustalla myös tässä omassa analyysissäni. Morrison ja hänen kaunokirjalliset teoksensa ovat esillä tutkielmassani niin Morrisonin oman ajattelunsa kautta kuin myös monien esiin nostamieni tutkimuksien tutkimuskohteena.

1.3 Tutkielman eteneminen

Tutkielmani aluksi käsittelen luvussa 2 afrikkalais-amerikkalaisen todellisuuden muotoutumista fiktiossa. Tarkastelen, kuinka fiktio osallistuu afrikkalais-amerikkalaisen todellisuuden rakentumiseen. Alaluvussa 2.1 huomioni on erityisesti siinä, millaista afrikkalais-amerikkalaista todellisuutta juuri Colson Whiteheadin romaani *The Underground Railroad* rakentaa. Lähes kaikki romaanin kuvaamat afrikkalais-amerikkalaiset ovat orjuutettuja. He ovat alisteisessa asemassa valkoisten rakentamassa yhteiskuntajärjestelmässä, mutta romaani kuvaa heidät myös aktiivisina toimijoina. Romaanissa liikutaan orjuutettu Coran mukana aina orjaplantaasilta eri kaupunkien kautta mustien omaan yhteisöön Indianassa. Romaani kuvaa hyvin epätasa-arvoista yhteiskuntaa, jossa ihmisen yhteiskunnallinen asema määrittyy pitkälti jo hänen syntymässään. Tämän vuoksi käsittelen orjuutta myös ylisukupolvisena traumana ja Marianne Hirschin (2008) jälkimuistin käsitettä hyödyntäen, miten Coran isoäidin ja äidin traumaattiset kokemukset näyttäytyvät Coran muistojen kautta. Catherine Armstrongin (2020) kautta taas käsittelen sitä, kuinka orjuutta on representoitu Yhdysvalloissa aina 1800-luvun lopulta 1900-luvun alkupuolelle saakka. Samalla kuvaan orjuuden representaatioiden yhteiskunnallisia ulottuvuuksia. Toni Morrisonin (1996) ajatusten kautta käsittelen sitä, kuinka amerikkalainen kirjallisuus on perinteisesti ollut valkoisten mieskirjailijoiden hallitsemaa. Morrison kuitenkin esittää, että juuri mustan läsnäolon tarkastelu on olennaista amerikkalaista kirjallisuutta tarkasteltaessa. (Morrison 1996, 26.) Alaluvun lopussa tarkastelen vielä sitä, kuinka The Underground Railroad -liike saa romaanissa konkreettisen junaverkoston muodon, vaikka historiallisesti kyse oli järjestäytyneistä, pääosin mustista, ihmisistä koostunut auttamisverkosto, joka auttoi orjuutta paenneita ihmisiä.

Alaluvussa 2.2 siirryn tarkastelemaan afrikkalais-amerikkalaisen kertomusperinteen erityispiirteitä. Afrikkalais-amerikkalaisessa kulttuurissa on hyvin pitkät perinteet puhutusta tarinankerronnasta. Siksi on oleellista tarkastella, miten tällaista puhuttua perinnettä voidaan tarkastella, kun se muutetaan kirjalliseen muotoon. Samalla tarkastelen myös Elizabeth Abelin (1993) ajatuksiin tukeutuen, miten lukijan omat lähtökohdat vaikuttavat oleellisesti siihen, millaisia tulkintoja teemme lukemastamme. Hän esittää, kuinka esimerkiksi valkoiset feministit lukevat afrikkalais-amerikkalaisia tekstejä poliittisesti eri lähtökohdista kuin taas mustat lukiessaan eurooppalais-amerikkalaisia tekstejä. Henry-Louis Gatesin (1989) kautta käsittelen mustien kansankielen ja valkoisen kirjoitetun kielen välistä jännitettä. Orjuutettujen käyttämällä kielellä ja valkoisten kirjakielellä on myös selkeä jännite romaanissa. Tarkastelen myös sitä, kuinka monet sukupolvet usein kietoutuvat afrikkalais-amerikkalaisissa romaaneissa yhteen. Tästä esimerkkinä käytän Toni Morrisonin romaania *Beloved* (1987). Paul McDonaldin (2013) ajatusten kautta huomioin, miten Morrisonin romaanin päähenkilö esitetään niin sanottuna ”sankarillisena orjaäitinä”. Tulkitsen Whiteheadin romaanissa orjuutetun äidin esitettävän pääosin sankarillisuuden sijaan tavallisena äitinä, joka haluaa suojella lastaan. Alaluvun lopuksi käsittelen afrikkalais-amerikkalaisessa kirjallisuudessa toistuvia teemoja, joita ovat muun muassa pohdinnat vapaudesta ja kielitaidon rajallisuuteen liittyvät kysymykset.

Alaluvussa 2.3 tarkastelen afrikkalais-amerikkalaista ekokritiikkiä. Matthias Klestilin (2020) avulla esittelen afrikkalais-amerikkalaisen ekokritiikin käsittelemiä näkökulmia ja Julie Mullaneyn (2010) kautta avaan postkoloniaalisen ekokritiikin käsitettä. Nicola Wallerin (2022) avulla taas avaan mustan maantieteen käsitettä ja kuinka sen avulla voidaan analysoida Whiteheadin romaania.

Luvussa 3 käsittelen vaihtoehdoisen historian rakentumista fiktiossa. Alaluvussa 3.1 tarkastelen tarkemmin orjuuden vaihtoehdoisen historian muodostumista. Käsittelen Toni Morrisonin (1996) ajatusten kautta, kuinka amerikkalaisen kirjallisuuden sekä lukijat että kirjailijat ovat pitkään mielletty lähinnä valkoihoisiksi. Tämän ajatuksen taustalla Morrison näkee valkoisen mielikuvituksen hallitsevuuden amerikkalaisessa kirjallisuudessa. Käsittelen myös ihonvärin merkitystä Whiteheadin romaania tarkasteltaessa. Dorrit Cohnin (2006) näkemysten avulla tarkastelen fiktion ja historiankirjoituksen eroavaisuuksia. Pyrin purkamaan Whiteheadin romaanin esittämiä yhteiskunnan sortavia rakenteita muun muassa Morrisonin käyttämän käsitteistön avulla. Käsittelen vaihtoehdoisten historioiden

muodostumista myös kontrafaktualismin käsitteen kautta. Esitän lisäksi, että romaanissa valkoisten hallitsevan valtasuhteen vuoksi vain tietyt tavat tulkita romaanin sisäistä todellisuutta katsotaan sopiviksi.

Alaluvussa 3.2 käsittelen Amerikan alkuperäisväestön suhdetta orjuutettuihin. Romaanissa orjuutettujen pakkotyöhön pakotetut kehot ja alkuperäisväestöltä viedyt maa-alueet rinnastuvat toisiinsa. Coralla ei ole koskaan ollut itsemääräämisoikeutta omaan kehoonsa ja käsittelen näitä romaanin esiin nostamia sortavia rakenteita ekofeministisen ajattelun kautta. Tulkitsen myös Nicole Wallerin avulla, kuinka orjuutetuilla on tarve tulla täysivaltaisiksi uudisasukkaiksi. Lopuksi käsittelen sitä, kuinka romaanissa orjuutetut myös kritisoivat toimillaan romaanin kuvaamia yhteiskunnallisia oloja.

Luvussa 4 analysoin mustan maantieteen rakentumista romaanissa etelästä pohjoiseen. Seuraan analyysissäni romaanin päähenkilön Coran jalanjälkiä aina etelän orjaplantaasilta Indianan mustien yhteisöön ja viimeiseen pakomatkaan. Tarkastelen romaanin kuvaaman mustan väestön suhdetta ympäristöönsä ja sen eri elementteihin. Alaluvussa 4.1 tarkastelen Georgian orjaplantaasin sisäisiä hierarkkisia suhteita ja kuinka jatkuva väkivallan uhka vaikuttaa näihin suhteisiin. Kaiken keskiöön nousee puuvilla, sillä se on ympäröivän yhteiskunnan hyvinvoinnin ja vaurauden tae. Tarkastelen myös esimerkiksi sitä, kuinka plantaasia kuvataan saarena ja samalle sen hallintaan liittyvää problematiikkaa.

Alaluvussa 4.2 käsittelen romaanissa kuvattujen kaupunkiympäristöjen ja mustan väestön suhdetta. Kaupungeissa erilaiset julkiset instituutiot sekä erityisesti lakien merkitys nousevat tämän tarkastelun keskiöön. Kaikki julkiset instituutiot sekä lait ovat rakennettu valkoisten ehdoilla, joten mustat ovat väistämättä alisteisessa asemassa, vaikkeivat he enää teekään pakkotyötä plantaasilla. Yhteiskunnan epätasa-arvoiset rakenteet ovat kuitenkin mustia vastassa minne ikinä he menevätkin. Alaluvussa 4.3 tarkastelen Indianan Valentin tilan ja ”pohjoisen” idean näyttäytymistä eräänlaisina utopioina vapaudesta. Romaanissa ei saavuteta vapautta, sillä yhteiskunnan sortavat rakenteet ulottuvat kaikkialle ja näin estävät mustien vapautumisen.

Lopuksi-luvussa esitän, että romaanista piirtyy esiin orjuuden vaihtoehtoinen historia, joka paljastaa orjuutettujen kokeman sorron. Coran kautta voimme nähdä, että yhteiskunnan rakenteellinen rasismi estää häntä olemasta täysin vapaa.

2 Afrikkalais-amerikkalaisen todellisuuden muotoutuminen fiktiossa

Tarkastelen tässä luvussa afrikkalais-amerikkalaisen todellisuuden muotoutumista fiktiossa. Fiktio osallistuu todellisuuden muotoutumiseen monin tavoin ja tässä tapauksessa muokkaa osaltaan afrikkalais-amerikkalaista todellisuutta. Olen jakanut tarkasteluni kolmeen alalukuun, joissa pyrin lähestymään ajatusta siitä, kuinka afrikkalais-amerikkalainen todellisuus muotoutuu erilaisissa fiktiivisissä esityksissä. Ensimmäisessä alaluvussa 2.1 käsittelen sitä, miten Colson Whiteheadin romaani *The Underground Railroad* esittää osaltaan tietynlaisen afrikkalais-amerikkalaisen todellisuuden. Toisaalta keskeistä on myös se, miten orjuutta on myös yleisesti representoitu Yhdysvalloissa. Alaluvussa 2.2 käsittelen taas afrikkalais-amerikkalaisen kertomusperinteen ominaispiirteitä. Kolmannessa alaluvussa 2.3 käsittelen afrikkalais-amerikkalaista ekokritiikkiä ja sitä, millaisia kysymyksiä ekokriittinen tarkastelu nostaa esiin romaanista.

2.1 Afrikkalais-amerikkalaisen todellisuuden rakentuminen

Colson Whiteheadin romaani *The Underground Railroad* sijoittuu 1800-luvun Yhdysvaltoihin. Romaanissa ainoat tarkat vuosiluvut mainitaan muutamien lukujen alussa olevissa fiktiivisissä orjuutettujen etsintäkuulutuksissa. Etsintäkuulutuksia on yhteensä kuusi ja jokainen paikannimellä nimetty luku alkaa näillä ilmoituksilla karanneista orjuutetuista. Järjestyksessään kolmessa ensimmäisessä etsintäkuulutuksessa on mainittu vuosiluvut 1820, 1812 ja 1839. Kolmessa muussa ilmoituksessa vuosiluvut on jätetty mainitsematta. Viimeisessä etsintäkuulutuksessa mainitaan romaanin päähenkilö Cora, mikä viittaa etsintäkuulutusten fiktiiviseen luonteeseen. Kuitenkin kirjailija itse mainitsee kiitoksissaan, että ilmoitukset karanneista orjuutetuista on poimittu Pohjois-Carolinan yliopiston arkistosta: “Runaway slave advertisements come from the digital collections of the University of North Carolina at Greensboro” (UR, 309). Mahdollisesti romaanissa onkin hyödynnetty sekä todellisia että fiktiivisiä etsintäkuulutuksia. Romaanin tapahtumat eivät suoraan sijoitu näihin mainittuihin vuosilukuihin, mutta etsintäkuulutukset luovat tiettyä ajankuvaa ja tuovat esiin orjuutettujen omistajien suhtautumista karanneisiin orjuutettuihin. Etsintäkuulutuksissa kuvaillaan paenneiden orjuutettujen ulkonäköä ja luonnetta sekä luvataan palkkio sille, joka palauttaa orjuutetun omistajalleen. Orjuutettujen luonteita kuvataan useassa ilmoituksessa negatiiviseen sävyyn. Yhdessä ilmoituksessa orjuutetun

omistaja kuvailee karannutta henkilöä seuraavasti: “She has a down look when spoken to, and not remarkably intelligent. She speaks quick, with a shrill voice.” (UR, 198.)

Etsintäkuulutuksista käy ilmi omistajien epäkunnioitus orjuutettujaan kohtaan. Orjuutetut nähdään omaisuutena, eikä heillä ole oikeutta paeta omistajiltaan. Kaikki ilmoituksissa kuvatut orjuutetut ovat nuoria naisia ja näin samalla rinnastuvat romaanin päähenkilöön Coraan. Viimeisessä etsintäkuulutuksessa ei ole äänessä enää orjuutetun omistaja, vaan kertoja, joka kommentoi sekä Coran tilannetta että hänen omistajaansa. Kertoja kuvailee Coran omistajaa seuraavasti: “Ran away from her legal but not rightful master [...]” (UR, 298). Samalla myös Coran omistajuuteen otetaan selkeästi kantaa: “She was never property” (UR, 298).

Romaani kuvaa yhteiskuntaa, jossa syntyperä määrittelee sen, millainen yhteiskunnallinen asema kullakin ihmisellä on todennäköisesti koko elämänsä ajan. Erityisen määrittelevä syntyperä on silloin, kun ihminen syntyy orjuudessa elävän lapseksi, sillä orjuus periytyy sukupolvelta toiselle. Tämä tulee selvästi esiin romaanissa, jossa orjuudessa elävä Cora muistelee äitiään ja isoäitiään, jotka myös elivät orjuudessa samalla plantaasilla kuin Cora nyt. Aivan romaanin aluksi tuodaan esiin Coran isoäidin kokemuksia:

Dahomeyan raiders kidnapped the men first, then returned to her village the next moon for the woman and children, marching them in chains to the sea two by two. [...] Cora’s grandmother was sold a few times on the trek to the fort, passed between slavers for cowrie shells and glass beads. (UR, 3.)

Romaanin alussa kuvataan isoäidin kokemuksia, kun hänet pakotettiin orjuuteen, ja samalla kuvailu asemoi myös Coraa itseään. Samalla nämä isoäidin ja myöhemmin myös Coran äidin muistot tuodaan esiin ikään kuin Coran omina muistoina. Marianne Hirsch kuvaa artikkelissaan “The Generation of Postmemory” (2008) termillä jälkimuisti seuraavan sukupolven suhdetta usein traumaattisiin tapahtumiin, jotka ovat tapahtuneet jo ennen heidän syntymäänsä. Nämä kokemukset välittyvät kuitenkin seuraavalle sukupolvelle niin voimakkaasti, että ne näyttävät muodostavan muistoja ikään kuin heidän omasta elämästään. (Hirsch 2008, 103.) Romaanissa kokemus orjuudesta on ylisukupolvinen trauma ja Cora näin kantaa mukanaan myös menneiden sukupolvien kokemuksia. Cora on orjuutetun isoäidin lapsenlapsi, joten samalla myös hänen oma asemansa yhteiskunnassa tulee näkyväksi. Hirsch käyttää edellä mainitussa artikkelissaan esimerkkinä holokaustia ja sen aiheuttamaa ylisukupolvista traumaa. Samalla hän esittää, että käsiteltäessä tällaista traumaattista tapahtumaa, esille nousevat myös kysymykset trauman ja muistojen omistajuudesta sekä niiden suhteesta esimerkiksi trauman tutkimukseen. (Hirsch 2008, 104.) Orjuus näyttäytyy

romaanissa ylisukupolvisena traumana ja sen seurauksia korostetaan tuomalla esiin tiettyjä orjuuteen liittyviä yksityiskohtia. Esimerkkinä tästä on orjuutettujen epäinhimillistäminen, joka näyttäytyy siten, ettei orjuutettuja kohdella tasavertaisina ihmisinä. Edellä olleessa sitaatissa tämä näkyy siten, että orjuutettuja myydään eteenpäin toisille orjakauppiaille tavaraa vastaan. Orjuutetuista tulee näin kuin tuotteita, joita kaupataan eteenpäin, eikä orjuutetuilla itsellään ole mitään sanavaltaa heitä ympäröivään kaupankäyntiin heistä itsestään. Myös se, että orjuutettuja marssitetaan parijonossa tuo esiin orjakauppiaiden valta-asemaa suhteessa orjuutettuihin. Coran isoäidin kokemukset näyttäytyvätkin hyvin väkivaltaisina ja traumatisoivina. Myös Coran äidin ja Coran itsensä kokemukset orjuudesta ovat osa tätä samaa jatkumoa. Cora pakotetaan orjuuteen jo kolmannessa sukupolvessa.

Heti romaanin alussa annetaan kuitenkin vihje siitä, että orjuutetuilla voisi olla mahdollisuus elämään myös plantaasin ulkopuolella. Romaanin ensimmäisessä virkkeessä plantaasin toinen orjuutettu ehdottaa Coralle pakoa pohjoiseen: “The first time Caesar approached Cora about running north, she said no” (UR, 3). Paosta pohjoiseen tuleekin hyvin keskeinen osa koko romaania. Jo tästä romaanin ensimmäisestä virkkeestä käy ilmi, ettei Caesarin ehdotus jää viimeiseksi. Samalla pohjoinen näyttäytyy erilaisena ja tavoiteltavana paikkana, vaikkei sitaatista käykään ilmi, mihin he tarkalleen pakenisivat. Kuitenkin heillä tuntuu olevan jaettu ymmärrys siitä, että pohjoinen on jotain muuta kuin mihin he ovat plantaasilla tottuneet. Cora ei kuitenkaan tunne muuta kuin orjuutetun elämää, joten varsinkin hänelle orjuuden ulkopuolinen maailma on tuntematon.

Catherine Armstrong (2020) käsittelee tutkimuksessaan *American Slavery, American Imperialism. US Perceptions of Global Servitude, 1870–1914* sitä, miten orjuutta on representoitu Yhdysvalloissa 1800-luvun lopusta 1900-luvun alkupuolelle. Armstrong tuo esiin, ettei orjuuden representaatioilla ollut vain globaaleja geopolittisia pyrkimyksiä, vaan näillä representaatioilla pystyttiin vaikuttamaan myös esimerkiksi sisäpolitiikkaan. Hän tarkastelee näitä representaatioita erilaisista yhdysvaltalaisista painetuista julkaisuista. Armstrong esittää, että jotkut toimijat saattoivat esiintyä humaaneina orjuutettujen auttajina, mutta heidän tarjoamansa apu oli lähinnä vain yleisen pragmaattista. Pääasiallisena tarkoituksena oli lähinnä pitää yllä yleistä järjestystä, eikä niinkään antaa yhtäläisiä oikeuksia kaikille tai auttaa heikommassa asemassa olevia. Armstrong tarjoaa neljä eri teemaa, joiden kautta hänen mukaansa orjuutta ja sen vaikutuksia Yhdysvalloissa voi ymmärtää paremmin. Ensinnäkin täytyy pohtia, miten globaalit ja toisaalta paikalliset amerikkalaiset huolet ristesivät tuona aikana. Toisaalta myös orjuuden määritelmä muuttui ja kehittyi tuona aikana.

Kolmanneksi, kuinka Yhdysvallat myös käytti orjuutta muovatessaan sisällissodan jälkeistä identiteettiään. Neljänneksi voidaan tarkastella yhdysvaltalaisista populaarikulttuuria, joka tarjoaa väylän amerikkalaiseen mielikuvitukseen. (Armstrong 2020, 1–2.) Toni Morrison kuvaa esseekokoelmassaan *Soittoa pimeässä. Valkoihoisuus ja kirjailijan mielikuviutus* (1996), kuinka Amerikan kirjallisuus on aiemmin ollut valkoisten mieskirjailijoiden vallan ja näkemysten reviiriä. Tällä vallalla ja näkemyksellä ei yleensä nähty mitään selkeää yhteyttä mustien läsnäoloon Yhdysvalloissa. Morrison esittää, että juuri mustan läsnäolon tarkastelu on olennaista amerikkalaista kirjallisuutta tarkasteltaessa. (Morrison 1996, 26.) Samalla Morrison myös väittää, että se kuinka amerikkalainen kirjallisuus haluaa erottautua yhtenäiseksi kokonaisuudeksi, tapahtuu itseasiassa mustien ansiosta. Morrison näkee, että todellinen tai sepitetty afrikkalaisuuden läsnäolo amerikkalaisessa kirjallisuudessa on vaikuttanut voimakkaasti siihen, että kirjailija tuntee itsensä amerikkalaiseksi. (Morrison 1996, 27.)

Tänä päivänä kuitenkin monenlaiset näkökulmat pääsevät amerikkalaisessa kirjallisuudessa paremmin esiin. Caroline F. Levander kirjoittaa teoksessaan *Where is American Literature?* (2013), kuinka polku kirjailijaksi on nykyään hyvin erilainen kuin 100 tai vielä 20 vuotta sitten. Kirjallisuuden helpompi saatavuus on vaikuttanut siihen, että entistä laajemmalla yleisöllä on pääsy entistä monipuolisemman kirjailijajoukon teoksiin. Toisaalta tämä on myös herättänyt kysymyksen siitä, mitä ylipäättään on amerikkalainen kirjallisuus. Onko esimerkiksi eteläamerikkalainen kirjallisuus amerikkalaista kirjallisuutta vai katsotaanko vain yhdysvaltalaisen kirjallisuuden olevan varsinaista ”amerikkalaista kirjallisuutta”? Amerikkalaista kirjallisuutta kokonaisuudessaan ei voidakaan paikantaa mihinkään yhteen tiettyyn paikkaan. (Levander 2013, 1–8.) Armstrong painottaa, että käyttämämme retoriikka on aina valtaa, niin tänä päivänä kuin historiallisesti menneinä aikoinakin. Hän sanoo, että on retorisesti voimakas teko käyttää muotoa orjuus (*slavery*) tai tuoda esiin, että jokin ei ole orjuutta (*not slavery*). Armstrong väittää, että monet afrikkalais-amerikkalaiset ja Amerikan alkuperäiskansoihin kuuluvat kokevat heidän näkemyksensä usein ohitettavan niissä mielikuvissa ja retoriikassa, joita orjuuden ajasta tarjotaan. Heidän näkemyksensä mukaan julkisessa keskustelussa usein ohitetaan orjuuden traumaattiset seuraukset. (Armstrong 2020, 275.)

The Underground Railroad -romaanissa kuvataan kirjaimellisesti maanalaista junajärjestelmää, jota pitkin orjuutetut pyrkivät pakenemaan kohti vapaampaa elämää. Todellisuudessa *The Underground Railroad* -nimellä on tunnettu monien eri toimijoiden

muodostama liike, joka pyrki auttamaan erityisesti etelävaltioiden orjuutettuja ihmisiä. Cheryl Janifer LaRoche tarkastelee tutkimuksessaan *Free Black Communities and the Underground Railroad: The Geography of Resistance* (2014) The Underground Railroad -liikettä sen yhteiskunnallisen merkityksen kautta. LaRoche esittää, että liike oli ennen kaikkea afrikkalais-amerikkalaisten oman yhteisön ja heidän yhteisönsä kirkkojen organisoimaa toimintaa. Liikkeen keskeisinä toimijoina olivat juuri heidän oman yhteisönsä jäsenet, jotka olivat itse orjuudesta vapaita afrikkalais-amerikkalaisia. Pienillä maaseutuyhteisöillä ja niiden kirkkoilla, jotka muodostivat osan The Underground Railroad -liikkeestä, ei useinkaan ollut mitään virallisia ja pysyviä tiloja, jossa he olisivat ottaneet vastaan pakenevia ihmisiä. Kuitenkin liikkeen alaisuudessa oli myös pysyvämpiä keskuksia, joissa apua pystyttiin tarjoamaan systemaattisemmin, ja ne oli voitu perustaa liikettä auttavien valkoisten tuella. Näissä pienemmissä maaseutuyhteisöissä korostui ennen kaikkea yhteisön omien perheenjäsenten auttaminen. Pienemmissä afrikkalais-amerikkalaisissa yhteisöissä keskeistä oli myös kirkon rooli osana auttamistyötä. (LaRoche 2014, 1,3.)

The Underground Railroad -romaanissa maanalainen rautatiejärjestelmä ei ole kaikille avoin, vaan se nimenomaan auttaa orjuutta pakenevia salaa muulta ympäröivältä yhteiskunnalta. Coran ja Caesarin astuessa ensimmäistä kertaa maanalaiseen tunneliin ei korostu niinkään rautatieverkoston ulkonäkö, vaan ylipäätään se, että tällainen verkosto on voitu rakentaa: “The black mouths of the gigantic tunnel opened at either end. It must have been twenty feet tall, walls lined with dark and light colored stones in an alternating pattern. The sheer industry that had made such a project possible.” (UR, 67.) Samalla maanalaisen junaverkoston laajuus korostaa sitä, kuinka paljon sellaisia ihmisiä on, jotka haluavat mahdollistaa orjuutettujen paon osavaltiosta toiseen. Rautatieverkosto näyttyy mahdollisuutena vapautteen ja samalla sen olemassaolo herättää monia kysymyksiä, johon romaani ei sellaisenaan anna suoria vastauksia. Romaanissa ei suoraan tuoda esiin, ketkä junaverkoston ovat rakentaneet, mutta Georgian aseman asemamies Lumbly antaa tähän epäsuoran vastauksen: “Who builds anything in this country?” (UR, 67). Tällä vastauksella tunnutaan viittaavan orjuutettujen tekemään työhön. Samalla voidaan nähdä, että tällä orjuutettujen rakentamalla maanalaisella rautatieverkostolla on selvä yhteys olemassaolleen The Underground Railroad -liikkeeseen.

2.2 Afrikkalais-amerikkalainen kertomusperinne

Afrikkalais-amerikkalaisessa kulttuurissa on vuosisatojen perinteet puheella tuotetusta tarinankerronnasta. Tällöin voidaan pohtia, mitä tällaiselle kerronnalle tapahtuu, kun se muutetaan kirjoitettuun muotoon. Bertram D. Ashe tuo tutkimuksessaan esiin, että monet tavat, joilla afrikkalais-amerikkalaista puhuttua kerrontaperinnettä on pyritty esittämään kirjallisten representaatioiden kautta voivat olla ongelmallisia (Ashe 2002, 1). Voisikin ajatella, että väistämättä yritettäessä representoida puhuttua kulttuuria kirjallisessa muodossa jotain jää esityksen ulkopuolelle. Ashe lisää, että voidaan usein havaita, kuinka afrikkalais-amerikkalaiset kirjailijat käyttävät usein tietynlaisia kerronnallisia kehyksiä neuvotellakseen oletettujen lukijoidensa kanssa. Tällaisia kehystämisen tapoja ovat esimerkiksi romaani tai kertomus. Toisaalta myös lukijan omat lähtökohdat vaikuttavat hänen tekemiinsä tulkintoihin lukemastaan tekstistä. Tätä käsittelee Elizabeth Abel artikkelissaan “Black Writing, White Reading: Race and the Politics of Feminist Interpretation” (1993). Hän esimerkiksi esittää, kuinka Toni Morrisonin päämääränä novellissaan “Recitatif” (1982) on haastaa lukija pohtimaan omia kulttuurisia ja mahdollisesti rasistisia käsityksiään, kun lukija ei pysty päättämään, kumpi kahdesta henkilöahmosta on valkoinen ja kumpi musta. Abel näkee, että meidän tulisi tunnustaa rodullinen itsemme, jotta laaja vuoropuhelu olisi mahdollinen. (Abel 1993, 498.) Samalla Abel myös huomioi sen, että lähtökohtaisesti afrikkalais-amerikkalaisella Morrisonilla on poliittisesti erilainen lähestymistapa esimerkiksi eurooppalais-amerikkalaisiin teksteihin kuin miten valkoiset feministit lukevat afrikkalais-amerikkalaisia tekstejä (Abel 1993, 498). Ashe huomauttaa, että teksti voi myös estää kertojaa puhumasta suoraan lukijalle. Tällöin kertoja puhuu tekstin sisällä olevalle kuulijalle. Tekstin sisäinen kuuntelija puolestaan puhuu lukijalle. Ashe tulkitsee, että tällaisella tekstin sisäisellä puheella on yhteys afrikkalais-amerikkalaiseen puhutun tarinankerronnan perinteeseen. Ashe siis viittaa Walter Ongin ajatuksiin tekstin sisäisistä kuuntelijoista, joiden kautta voidaan peilata tekstin mahdollisia tulevia lukijoita. (Ashe 2002, 1–2.)

Tällainen puhutun tarinankerronnan muuttuminen kirjalliseen muotoon voidaan löytää myös *The Underground Railroad* -romaanin aivan alussa, jossa sanotaan: “This was her grandmother’s talking.” (UR, 3.) Tätä ennen on kerrottu, kuinka Cora ensin kieltäytyi pakenemasta pohjoiseen. Heti lainaamani virkkeen perään kerrotaan Coran isoäidin vaiheista, kuinka hänet pakotettiin jättämään kotiseutunsa ja lähtemään muiden orjuutettujen tavoin heidät ostaneiden orjakauppiaiden mukaan. Tulkitseen, että kohdassa on kaksi merkitystä. Toisaalta voidaan ajatella, että Cora kieltäytyy ehdotuksesta, koska niin hänen isoäitinsä olisi

mahdollisesti tehnyt. Toisaalta taas voidaan ajatella, että isoäidin vaiheet esitetään siten kuin hän on ne mahdollisesti joskus kertonut lapsenlapselleen. Samaa ajatusta edellisten sukupolvien vaikutuksesta Coran valintoihin ja kuinka isoäiti ja äiti tavallaan puhuvat hänen suullaan käytetään myös silloin, kun Cora suostuu pakoehdotukseen: “Three weeks later she said yes. This time it was her mother talking.” (UR, 8.) Henry-Louis Gates esittää tutkimuksessaan *Signifying Monkey: A Theory of African-American Literary Criticism*, kuinka mustien kansankielellä ja valkoisella tekstillä on keskenään jännite, joka näkyy niin puhutussa ja kirjoitetussa todellisuudessa kuin painetuissa ja suullisissa kirjallisuuden muodoissa. Mustat ovat itse representoineet ja tematisoineet tätä jännitettä ja samalla he ovat pystyneet kuvaamaan kielellisen mustan itsensä. (Gates 1989, 148.) Gates määrittelee, että afrikkalais-amerikkalaisen kirjallisuusperinteen juuret ovat orjakirjallisuudessa, jota on julkaistu englanniksi vuosina 1760–1865 (Gates 1989, 144). Gates myös esittää, että mustat kirjailijat käyttävät mustien kansankieltä tietoisesti tehdäkseen eroa muuhun kirjoitettuun fiktion. Samalla he kirjoittavat tarkoituksellisesti eri tavoin kuin länsimaisen kirjallisuuden perinteessä on totuttu. Vaikka mustat kirjailijat ovat varmasti tietoisia länsimaisen kirjallisuuden perinteistä, he haluavat tehdä omista teksteistään korostetun ”autenttisia”. Tätä eroa tuodaan esiin mustan kansankielen avulla. (Gates 1989, 16.) Myös romaanissa voi havaita jännitettä plantaasilla käytetyn orjuutettujen välisen kielen ja plantaasin ulkopuolella käytetyn valkoisen kielen välillä. Plantaasin ulkopuolella orjuutetut näyttäytyvät kielitaidottomina ja he joutuvat opiskelemaan valkoisten kielen tullakseen ymmärretyksi. Plantaasin ulkopuolella Coran puhetta korjataan valkoisten toimesta useaan kertaan. Seuraavassa Bessienä esiintyvä Cora keskustelee asuntolassa työskentelevän Lucy-neidin kanssa:

“Think I’m gonna spend a quiet night in the quarter, Miss Lucy”, Bessie said.
 “Dormitory, Bessie. Not quarter.”
 “Yes, Miss Lucy.”
 “Going to, not gonna.” (UR, 89.)

Coran ja Lucy-neidin vuoropuhelusta näkee, kuinka Coran puhe on ymmärrettävää, mutta Lucy-neiti korjaa hänen puhettaan, sillä Coran käyttämät ilmaukset ovat puhekielisiä. Heidän keskinäinen valtasuhteensa tulee ilmi myös siinä, että Cora puhuttelee keskustelukumppaniaan Lucy-neitinä, mutta vastaavasti Coraa puhutellaan vain etunimellä.

Aiemmat sukupolvet ovat romaanissa vahvasti läsnä. Samalla muistot ja kuullut tarinat herkästi sekoittuvat keskenään, eikä Coraa tunnu varsinkaan jättävän rauhaan hänen äitinsä epäselvä kohtalo. Samalla kun Cora pakenee kohti vapautta, hän yhtälailla haluaa tietää, mitä

hänen äidilleen aikanaan tapahtui, kun tämä katosi plantaasilta. Koska Cora ei tiedä äitinsä kuolleen pakoyrityksensä aikana vuosia sitten, ottavat mahdolliset tarinat äidin uudesta elämästä Coran mielessä vallan. Eläkö hänen äitinsä vapaana jossain muualla? Myös Toni Morrisonin romaanissa *A Mercy* (2008) käsitellään muun muassa äidin ja tyttären välistä suhdetta ja miten orjuus väistämättä vaikuttaa heidän väliseen suhteeseensa. James Braxton Peterson taas tarkastelee artikkelissaan “Eco-critical Focal Points: Narrative Structure and Environmentalist Perspectives in Morrison’s *A Mercy*” *A Mercy* -romania ekokriittisestä näkökulmasta käsin. Hänen näkemyksensä mukaan tarkastelussa tulee huomioida ainakin kaksi näkökulmaa. Ensinnäkin ekokriittisen luennan kautta voidaan hahmottaa romaanin henkilöhahmojen ja romaanin kuvaaman ympäristön välistä suhdetta. Samalla voidaan havaita tiettyjä jännitteitä siinä, kuinka romaanin henkilöhahmot suhtautuvat ympäristöönsä ja millainen suhde koko ihmiskunnalla on ympäristöönsä. Romaanissa on kysy myös siitä, kuinka ympäristö ja luonto nähdään aina kulttuurisesti värittyneenä ja erilaisista perspektiiveistä käsin. Orjuutetut mustat, Amerikan alkuperäisväestö ja eurooppalaiset kolonialistit näkevät kaikki ympäristön omilla tavoillaan, vaikka katsoisivat samaa paikkaa. Toisaalta Peterson esittää, että tiettyjen romaanin kohtausten ja esitysten kautta voidaan hahmottaa kirjallista kartografiaa, joka mahdollisesti auttaa lukijaa ymmärtämään vanhaa Amerikkaa, jota romaanikin kuvaa. (Peterson 2011, 9.) Myös itse tarkastelen myöhemmin analyysissäni Whiteheadin romaanin henkilöhahmojen ja ympäristön välisiä suhteita.

Monien sukupolvien kietoutuminen yhteen ja näiden suhteiden tarkastelu on yksi keskeisistä teemoista, jotka toistuvat monissa afrikkalais-amerikkalaisissa romaaneissa. Yksi tunnettu esimerkki on Toni Morrisonin romaani *Beloved* (1987). Paul McDonald tuo Morrisonin romaania käsittelevässä tutkimuksessaan *Reading Toni Morrison’s Beloved* esille, kuinka yksi keskeinen tapa tarkastella kyseistä romaania on kiinnittää huomiota päähenkilön rooliin äitinä ja kuinka hänen lapsensa vaikuttavat hänen ajatteluunsa. McDonaldin tulkinnan mukaan Morrisonin romaanin päähenkilö esitetään ”sankarillisena orjaäitinä” (“heroic slave mother”), joka on usein ollut tyypillinen tapa kuvata orjuutetun naisen äitiyttä. Tällöin naisen ajatuksiin mahdollisesta vapaudesta liittyy vahvasti myös se, voisivatko hänen lapsensa olla myös vapaita. (McDonald 2013, 77–78.) Myös *The Underground Railroad* romaanissa tuodaan hetkellisesti esiin sankarillisen orjaäidinidea, kun Coran äiti Mabel on lyhyen pakonsa jälkeen valmis palaamaan plantaasille tyttärensä vuoksi, jotta hän voisi kertoa tälle plantaasin ulkopuolisesta elämästä: “She had to go back. The girl was waiting on her. [...] When she

found the words to share it with Cora, the girl will understand there was something beyond the plantation, past all that she knew.” (UR, 294.) Samalla Mabel kuitenkin toimii kuin kuka tahansa äiti, joka ajattelee ensisijaisesti lapsensa parasta. Mabelille tärkeintä ei ole oma mahdollinen vapaus, vaan tiedonvälittäminen plantaasin ulkopuolisesta maailmasta omalle tyttärelleen.

Yksi keskeinen toistuva teema afrikkalais-amerikkalaisessa kirjallisuudessa onkin se, mikä lopulta on vapauden hinta. Esimerkiksi Morrisonin *Beloved* -romaanista nousee esiin kysymys, voiko äiti lopulta olla koskaan täysin vapaa tietämättä tarkalleen lastensa kohtaloita? *The Underground Railroad* -romaanissa taas tämä ajattelu kääntyy niin, että tytär pohtii, mitä kadonneelle äidille lopulta tapahtui. Vapaus näyttäytyy näissä romaaneissa usein epämääräisenä toiveena toisenlaisesta elämästä, mutta samalla vapauden idea on hyvin abstrakti. Toisaalta romaaneissa ovat läsnä myös he, joiden poissaolo tehdään näkyväksi. Esimerkiksi koululuokassa, jossa Cora kuuntelee vanhan orjuutetun puhetta, hänen mieleensä tulee äitinsä näkemys siitä, mitä orjuutettujen käyttämille kielille tapahtui plantaasilla:

It was night impossible to understand Howard’s speech under normal circumstances. He favored a pidgin of his lost African tongue and slave talk. In the old days, her mother had told her, that half language was the voice of the plantation. [...] The words from across the ocean were beaten out of them over time. (UR, 95.)

Samalla Coran äiti on välittänyt tyttärelleen tietoa plantaasin menneestä historiasta, mikä on toisaalta myös Coran omaa historiaa. Plantaasilla puhuttu kieli on ajan mittaan kehittynyt lähemmäksi valkoisten plantaasinomistajien kieltä ja orjuutettujen omat kielet ovat kadonneet. Morrisonin *Beloved*-romaanissa taas päähenkilö Sethe on menettänyt eri tavoin lähes kaikki lapsensa. Vaikka lapset ovat konkreettisesti poissa, ovat he kuitenkin vahvasti läsnä Sethen puheissa ja hän pohtii tekemiään valintoja myös äitiytensä kautta. Toisaalta romaanin kuvaamassa maailmassa lasten kuolema tai katoaminen ei ole kovinkaan epätyypillistä, mikä ei tee kuitenkaan äidin surusta ja kaipuusta yhtään vähempiarvoista. Paul McDonald esittää myös tulkinnassaan, että äitiyden lisäksi keskeiseksi asiaksi Morrison romaanissa nousee kieli. Sethe ei pysty niillä sanoilla, jotka hänellä on käytössään aina kuvaamaan kovinkaan tarkkaan omia tuntemuksiaan tai sitä mitä hänelle on tapahtunut. Tämä vaikuttaa kaikkeen hänen elämässään ja toiminnassaan. (McDonald 2013, 80–81.) Samalla kielitaidon rajallisuus rajaa Setheä väistämättä ulos yhteisöstä, jossa monilla muilla on paremmat taidot kommunikoida. Kielitaidon vajavaisuus on vahvasti läsnä myös *The Underground Railroad* -romaanissa. Toinen samankaltainen ulossulkeva tekijä romaanissa on lukutaidottomuus.

Lukutaito ei kuulu useimpien orjuutettujen elämään, sillä yleisenä pelkona on, että lukutaidon myötä orjuutetut saisivat liikaa tietoa ja uudenlaista toimijuutta yhteiskunnassa. Valkoinen valtaeliitti hyötyy siitä, että tällaiset taidot kuuluvat vain harvoille.

Myös esimerkiksi Ta-Nehisi Coatesin romaanissa *The Water Dancer* (2019) käsitellään orjuutta Hiram-nimisen päähenkilön kautta. Phyllis Taoua kuvailee artikkelissaan “The Chance of Freedom: Of Storytelling and Memory in Neo-Slave Narratives” (2021), kuinka romaanin päähenkilö Hiram on puoliksi valkoinen isänsä kautta ja puoliksi orjuutetun naisen jälkeläinen. Taoua tulkitsee, ettei Hiram voi näin paeta valkoisuuden vaikutuksia, koska valkoisuus ja samalla sen ulkopuolella oleminen määrittelevät hänen kaikkea olemistaan. Hänet on kasvatettu isänsä plantaasilla orjuutettuna, kun taas hänen äitinsä on myyty huutokaupassa pois poikansa luota. Hiramilla on isänsä puolelta velipuoli, mutta hänellä ei ole lainkaan samoja oikeuksia, vaikka monin tavoin Hiramia voisi pitää velipuoltaan kyvykkäämpänä. Taoua näkee Coatesin romaanin merkityksen juuri siinä, kuinka voimakkaasti kirjailija kuvaa orjuuden epätasa-arvoisena yhteiskuntajärjestelmänä. (Taoua 2021, 207.)

Myös *The Underground Railroad* -romaanin voidaan lukea nimenomaan kritiikkinä sitä yhteiskuntajärjestelmää ja yhteiskunnan rakenteita kohtaan, jossa orjuus ylipäättään on mahdollista. Tässä yhteiskuntajärjestelmässä toiset ovat syntymästään saakka yhteiskunnallisesti eriarvoisessa asemassa. Myös plantaasin ulkopuolella rakenteellinen rasismi on vastassa kaikkialla. Tällaisessa yhteiskunnassa aito vapaus näyttäytyy orjuutettujen ja entisten orjuutettujen näkökulmasta myyttinä. Coran etsimä pohjoinen on ideaali vapaudesta. Se ei määriy mihinkään tiettyyn paikkaan, vaan jää ajatuksena abstraktimmalle tasolle.

2.3 Afrikkalais-amerikkalainen ekokritiikki

Yksi tapa tarkastella afrikkalais-amerikkalaista kirjallisuutta ja sen erityispiirteitä on ekokriittinen kirjallisuudentutkimus. Toni Lahtinen ja Markku Lehtimäki kirjoittavat toimittamassaan teoksessa *Äänekäs kevät. Ekokriittinen kirjallisuudentutkimus* (2008), että ekokritiikki keskittyy kirjallisuuden ympäristöllisiin merkityksiin. Heidän mukaansa ekokritiikissä on kyse siitä, mitä merkityksiä annamme luonnolle sekä siitä, miten nämä merkitykset vaikuttavat siihen, kuinka kohtelemme luontoa. (Lahtinen & Lehtimäki 2008, 7–8.) Matthias Klestil esittää artikkelissaan “New Directions in African American

Ecocriticism” (2020), kuinka varsinkin kahtena viimeisenä vuosikymmenenä on nähty lisääntyvässä määrin ekokriittisiä tutkimusnäkökulmia afrikkalais-amerikkalaisesta kirjallisuudesta ja jotkut ovat kutsuneet tätä kyseistä tutkimuksellista otetta afrikkalais-amerikkalaiseksi ekokritiikiksi. Vaikka termi voi Klestilin mukaan aluksi vaikuttaa hieman ongelmalliselta, on se jo muodostanut oman pienen tutkimuksellisen alaryhmänsä, jossa voidaan tutkia muun muassa mustan maantieteen (Black Geographies) ja postkoloniaalisen ekokritiikin kaltaisten käsitteiden kautta nousevia kysymyksiä. Julie Mullaney tarkastelee tutkimuksessaan *Postcolonial Literature in Context* (2010) myös postkoloniaaliseen ekokritiikkiin liittyviä kysymyksiä. Hän taustoittaa, että kun eurooppalaiset lähtivät valloittamaan uusia maita, he veivät valloittamiltaan alueilta monia hyödykkeitä, kuten esimerkiksi teetä, mausteita tai öljyä. Tämän lisäksi he ottivat valloittamiltaan alueilta mukaansa niin ihmisiä, eläimiä kuin kasvejakin. Valloittamiensa alueiden ja ihmisten mukana he omaksuivat myös karjanhoidon, maanviljelyn, kartografian sekä kasvitieteellistä tietämystä ja osaamista. (Mullaney 2010, 22.) Mullaney myös muistuttaa, että kolonisoijat yleensä tuhosivat alkuperäiskansojen omia käytäntöjä ja samalla sulauttivat heidät kolonisoijien oman hallintonsa alle (Mullaney 2010, 22). Mullaney esittää, että vihreän postkolonialismin (green postcolonialism) kautta voidaan tarkastella uudelleen niin menneisyyden tapahtumien merkitystä ja vaikuttavuutta, kuin myös kiinnittää huomiota nykyisyyteen (Mullaney 2010, 23).

Kuten Klestil esittää afrikkalais-amerikkalaisen kirjallisuuden ympäristöulottuvuuksia voidaan käsitellä yhdessä muiden melko laajojen ympäristöön liittyvien teemojen kanssa. Tällaisia teemoja voisivat hänen mukaansa olla muun muassa seuraavat: Mitä ympäristöllä tietyssä kontekstissa ylipäätään tarkoitetaan? Millaista sortoa ympäristössä voi tapahtua? Usein esimerkiksi ajatellaan, että afrikkalais-amerikkalaisessa luontosuhteessa erityisesti korostuvat trauman ja vierauden kokemukset suhteessa ympäristöön. (Klestil 2020, 192.) Kuten Klestil myös mainitsee afrikkalais-amerikkalaisen luontosuhteen tulkinnassa usein edellä mainitut trauman ja vierauden kokemukset ylikorostuvat. Ne eivät kerro koko totuutta moninaisesta suhteesta ympäristöön, vaikka toki vaikuttavat osaltaan siihen, millaisia mahdollisuuksia ja rajoitteita ympäristössä voidaan nähdä. Afrikkalais-amerikkalaiset eivät toki myöskään ole mikään yhtenäinen joukko, joten mitään yleispäteviä vastauksia afrikkalais-amerikkalaisesta kokemuksesta on mahdotonta antaa. Esimerkiksi aiemmin esiin nostamani romaanit korostavat päähenkilöidensä heikkoa asemaa suhteessa vallitseviin yhteiskunnallisiin oloihin, mutta samalla kaikkien romaanien keskeiset päähenkilöt ovat paitsi

afrikkalais-amerikkalaisia myös hyvin aktiivisia toimijoita, jotka pyrkivät itse vaikuttamaan omaan elämäänsä. Tällöin olisi liian yksinkertaistavaa käsitellä heidän suhdettaan ympäristöönsä vain mahdollisen uhrinäkökulman kautta.

Nicole Waller tuo esiin artikkelissaan “Marronage or Underground? The Black Geographies of Colson Whitehead’s *The Underground Railroad* and Ta-Nehisi Coates’s *The Water Dancer*”, kuinka viime vuosina eri tieteenaloilla, kuten politiikan tutkimuksen, maantieteen ja kirjallisuudentutkimuksen saralla on alettu tarkastelemaan erilaisista etnisistä taustoista tulevien ihmisten kokemuksia Yhdysvalloissa. Waller väittää, kuinka on huomattu, että usein amerikkalaiset historioitsijat ovat liian herkästi tarkastelleet monia hyvin erilaisia yhteisöjä vain niputtamalla ne automaattisesti yhteen, vaikka todellisuudessa niillä kaikilla on myös toisistaan erottavia erityispiirteitä. Tätä Yhdysvaltain historian uudelleen hahmottamista välillä vastustetaan, sillä silloin se pakottaa tarkastelemaan esimerkiksi *The Underground Railroad* -liikkeen historiaa muutenkin kuin vain niin, että monet orjuutetut olisivat paenneet pohjoiseen vain valkoisten kansalaisuus- ja vapauskäsitysten perässä. (Waller 2022, 46.)

Yhtenä tällaisena uudelleen hahmottamisen tapana voidaan nähdä esimerkiksi mustan maantieteen näkökulma. Myös tarkastelemassani Whiteheadin romaanissa henkilöihahmoja tarkastellaan nimenomaan yksilöinä, ei vain osana suurempaa joukkoa. Tämä tulee näkyväksi selvästi *The Underground Railroad* -romaanissa, sillä esimerkiksi plantaasin asukkaat ovat lähtöisin hyvin monista eri Afrikan heimoista. Plantaasin orjuutettuja ei lähtökohtaisesti tarkastellakaan yhtenäisenä joukkona, vaan heillä kaikilla on omat taustansa ja ominaispiirteensä.

Katherine McKittrickin ajatuksiin viitaten Waller huomauttaa, ettei mitään yleisesti käytössä olevia käsitteitä, kuten ajatusta siitä, mitä *The Underground Railroad* -liike tarkoittaa, pitäisi ottaa liian kriittikittömästi vastaan. McKittrick viittaa siihen, että yleisesti jäädään vain helposti pohtimaan esimerkiksi, että *The Underground Railroad* -liike vapautti orjuutetut, vaikka taustalla on todellisuudessa jatkuva kamppailu siitä, että toiset ovat jo lähtökohtaisesti alisteisemmassa asemassa kuin toiset. Waller jakaa vielä McKittrickin ajatuksen myös siitä, että tällaiset afrikkalais-amerikkalaisen kirjallisuuden tavat esittää orjuutettujen paon tapahtuneen kirjaimellisesti maan alla, voivat mahdollistaa myös uudenlaista ajattelua, koska tällaisessa tulkinnassa ei korostu minkään olemassa olevan organisaation merkitys. (Waller 2022, 47.) Koska kuvailu maanalaisen rautatieverkoston rakentamisesta tai sen käytännön toiminnasta jää suurelta osin yksityiskohtaisesti tarkentumatta, se samalla antaa romaanin rautatieverkostolle samantapaisen myyttisen idean kuin ajatukselle pohjoisesta. Waller vielä

viittaa artikkelissaan McKittrickin esimerkkiin siitä, kuinka mustan maantieteen avulla voidaan kuvitella, kuinka erilaiset tilat ja paikat voitaisiin järjestää uudelleen (Waller 2022, 47). Tästä voidaankin huomata myös mustan maantieteen poliittiset ulottuvuudet. Kun puhutaan konkreettisista paikoista, on tietoinen valinta, millaista toimintaa missäkin paikassa järjestetään ja millä ehdoilla tietyt paikat rakennetaan. Romaanissa esimerkiksi kuvataan, kuinka tietyt kaupunginosat ja asuntolat ovat tarkoitettu vain mustille asukkaille. Tällöin valkoiset ja mustat jo lähtökohtaisesti erotetaan toisistaan. Tämä osaltaan myös johtaa tiettyjen alueiden eriarvoistumiseen.

Mark Rifkin (2019) nostaa esiin tänä päivänäkin ajankohtaisen Black Lives Matter -liikkeen. Hän huomauttaa, että tällainen ihmisiä yhdistävä liike voi toimia esimerkkinä siitä, kuinka usein omaksumme jonkin yhteisen ja yhdistävän termin, kun haluamme pyrkiä kohti jotain tiettyä päämäärää. Kuitenkin se, että monissa yhteiskunnallisissa liikkeissä on yhteneväisiä piirteitä, voi hämärtää ymmärrystämme siitä, kuinka esimerkiksi mustien ja Amerikan alkuperäisväestön omat taistelut oikeuksistaan myös eroavat toisistaan. (Rifkin 2019, 6.)

Waller käsittelee romaanin kautta esiin nousevaa yhteiskunnallista The Underground Railroad -liikettä. Hänen mukaansa *The Underground Railroad* -romaanissa The Underground Railroad -liike otetaan pois valkoisen hyväntahtoisuuden narratiivista. Tällä tarkoitetaan sitä, että usein The Underground Railroad -liikkeestä puhuttaessa valkoisten vapaaehtoisten toiminta liikkeen parissa korostuu. Waller näkee, että romaanissa huomion kiinnittyy ennemminkin amerikkalaisesta ympäristöstä kumpuaviin seikkoihin ja sen aineellisuuteen. Toisaalta romaanissa monia rautatieverkostojen pääteasemia hallinnoivat valkoiset ja he pyrkivät salaamaan toimintansa muulta yhteisöltä, sillä rangaistus orjuutettujen auttamisesta on usein esimerkiksi kuolemantuomio. Tästä aineellisesta todellisuudesta esimerkkinä romaanista Waller mainitsee kohdan, jossa Cora kamppailee plantaasilla omasta pienestä puutarhasta, jonka omistajuuden hän on mielestään perinyt isoäidiltään. Tämä auttaa hahmottamaan Coran aineellista ympäristöä, kuten myös kuvaukset hänen asuttamastaan majatalosta sekä plantaasia ympäröivästä suoalueesta. Erityisesti suoalue näyttäytyy myös ristiriitaisena paikkana, koska siellä monet orjuutetut kokevat ensimmäistä kertaa vapauden tunteita, mutta toisaalta monet joutuvat siellä myös väkivallan uhreiksi, kun heidän pakoyrityksensä epäonnistuvat. Nämä yhdessä muodostavat Coran aineellisen todellisuuden. (Waller 2022, 51–52.)

Toisaalta voidaan myös kriittisesti tarkastella sitä, millaisen mielikuvan junaverkosto antaa vapaudesta ja pohjoisesta. Waller huomauttaa, että aiemmin maanalaista verkostoa on saatettu

kuvailta jopa kansakunnan symboliksi, mutta todellisuudessa junaverkosto ei anna vain mairittelevaa kuvaa matkasta etelästä pohjoiseen, vaan maanalainen järjestelmä vaikuttaa epävarmalta. Maanalainen rautatieverkosto jää myös osittain tuntemattomaksi, eikä sen toimintaperiaatteita avata kovinkaan tarkasti. (Waller 2022, 54–55.) Onkin totta, että kriittisesti tarkasteltuna romaanissa puretaan näitä vanhoja symboleja väistämättömästi edistyksestä, joka odottaisi pohjoisessa. Romaanissa junaverkosto merkitsee enemmänkin koko afrikkalais-amerikkalaisen yhteisön voimaa. Yhteisö tuntuu olevan avoin kaikille, jotka etsivät turvaa, eikä se varsinaisesti tunne erottelevan avuntarvitsijoita toisistaan. Kuitenkin Waller tuo vielä esiin, että sekä Whiteheadin että Coatesin romaaneista voidaan myös tulkita pyrkimyksiä tulla täysivaltaiseksi uudisasukkaaksi, kun siirretään etelästä pohjoiseen. Waller näkee romaaneissa myös yhtäläisyyksiä siinä, kuinka orjuudesta pakenevilla tuntuu olevan pyrkimyksenä päästä liittolaisiksi Amerikan alkuperäisväestön kanssa. (Waller 2022, 66.) Tämän voisi myös tulkita niin, että maanalaiseen junaverkostoon astuessa siirrytään kirjaimellisesti ”äiti maan” sisään. Kuitenkaan ”äiti maa” ei ole sama Amerikan alkuperäisasukkaille, maahan tuoduille orjuutetuille tai valkoisille valloittajille. Orjuutetuilla ei ole koskaan ollut mitään omistajuutta tähän maahan, vaan heidät on tuotu Afrikasta, jossa heidän varsinaiset juurensa ovat. Valkoisilla valloittajilla taas on toimintansa vuoksi hallussa lähes kaiken maan omistajuus, mutta he eivät yleisesti esimerkiksi tiedä, kuinka maanalainen junaverkosto toimii. ”Äiti maan” käsite tuntuu sopivan parhaiten tässä yhteydessä Amerikan alkuperäisasukkaisiin, sillä he ovat alunperin asuttaneet kyseisiä alueita. ”Äiti maa” on myös ajatuksena sellainen, ettei sitä voi riistämällä pakottaa itselleen. ”Äiti maa” onkin enemmän käsite kuin varsinaisesti vain konkreettista maa-ainesta.

3 Vaihtoehtoisen historian rakentuminen fiktiossa

Tässä luvussa tarkastelen sitä, kuinka vaihtoehtoinen historia rakentuu fiktiossa.

Tarkastelemassani Colson Whiteheadin romaanissa *The Underground Railroad* piiryy kuva afrikkalais-amerikkalaisten vaihtoehtoisesta historiasta. Alaluvussa 3.1 käsittelen orjuuden vaihtoehtoisen historian muotoutumista. Tulkinnassani hyödynnän Toni Morrisonin (1996) ajatuksia valkoisen mielikuvituksen vallitsevuudesta, mikä näkyy kaikkialla amerikkalaisessa kirjallisuudessa. Tämän vuoksi Whiteheadin romaania voi lukea Morrisonin romaanien tavoin fiktiivisenä uudelleentulkintana afrikkalais-amerikkalaisesta historiasta. Toisessa alaluvussa puolestaan käsittelen Amerikan alkuperäisväestön suhdetta orjuutettuihin. Romaanissa orjuutettujen varastetut kehot ja alkuperäisväestöltä valloitetut maa-alueet rinnastuvat toisiinsa.

3.1 Orjuuden vaihtoehtoisen historian muotoutuminen

Toni Morrison kirjoittaa esseekokoelmassaan *Soittoa pimeässä* (*Playing in the Dark. Whiteness and the Literary Imagination*, 1993), kuinka lähes kaiken amerikkalaisen kaunokirjallisuuden oletetut lukijat sekä kirjailijat, heidän omista lähtökohdistaan riippumatta, on mielletty pitkään melkein poikkeuksetta valkoihoisiksi (Morrison 1996, 15). Morrisonin tulkinnan mukaan valkoisen mielikuvituksen vallitsevuus näkyy selvästi amerikkalaisessa kirjallisuudessa. Hän ei kuitenkaan suoraan kommentoi, näkyykö tämä näkökulma myös afrikkalaisamerikkalaisessa kirjallisuudessa, vaan hän keskittyy erityisesti valkoisten yhdysvaltalaisien miesten kirjallisuuteen ja sen kriittiseen tulkintaan. Morrison huomauttaa, kuinka esimerkiksi mustia hahmoja on usein käytetty silloin, kun ne on nähty käyttökelpoisina korostaessaan kaiken läpileikkaavaa valkoihoisuutta. Morrison käyttää yhtenä esimerkiksi Edgar Allan Poen romaania *The Narrative of Arthur Gordon Pym* (1838), josta saadut kielikuvat ”utuisesta ihmishahmosta”, jonka iho on ”puhtaanvalkoinen kuin lumi” ilmaantuvat usein sen jälkeen, kun kerronta on kohdannut mustaihoisen. (Morrison 1996, 63.) Morrison myös huomauttaa, että mustiin liittyvät tulkinnat kirjallisuudessa usein ohitetaan. Hän mainitsee yhtenä esimerkkinä Gertrude Steinin kolme kertomusta sisältävän teoksen *Three lives* (1909), jonka tulkinnossa ei juuri ole käsitelty sitä näkökulmaa, kuinka Stein ottaa selittävään ja tilannetta tutkivaan rooliin mustan naisen (Morrison 1996, 38). Morrison mainitsee myös yhtenä esimerkkinä Henry Jamesin

romaanin *What Masie Knew* (1897), jonka yhteydessä ei ole Morrisonin näkemyksen mukaan käsitelty sitä mustaa naista, joka saa juonenkäänteen kyseisessä tarinassa liikkeelle (Morrison 1996, 38).

Colson Whiteheadin romaanissa *The Underground Railroad* ihonväri ennen kaikkea tuo esiin henkilöiden yhteiskunnallista asemaa ja mahdollisuuksia henkilöihahmoja ympäröivässä todellisuudessa. Romaanin kuvaamassa Amerikassa valkoihoiset ovat poikkeuksetta yhteiskunnan johtavissa asemissa ja mustat heihin nähden alisteisessa asemassa. Tämä asetelma on ollut totta myös Amerikan historiallisessa todellisuudessa. Erityisesti Coran ja myös häntä ympäröivien ihmisten ihonväri nousevat kerronnan keskiöön, kun Cora on paennut orjaplantaasilta ja yrittää asettua, ainakin näennäisesti, vapaampaan kaupunkiympäristöön. Hänen tunteensa uudenlaisesta vapaudesta korostuu, kun hän voi kulkea kadulla erilaisten ihmisten ympäröimänä: “There were shortcuts, but Bessie liked to take in the lively activity of Main Street in the evening, mingling with the townfolks, white and colored.” (UR, 86.) Coran elämän uudellinen vapaus plantaasilta paon jälkeen korostuu, kun hän voi kävellä keskellä kaupunkia ja kulkea haluamaansa reittiä. Samalla tuodaan esiin, että häntä ympäröivät kaupunkilaiset ovat sekä valkoisia että rodullistettuja. Tässä kohden valkoisten ja rodullistettujen epätasa-arvoista asemaa toisiinsa nähden ei nosteta esiin romaanin kuvaamassa Etelä-Carolinassa, mikä johtuu siitä, että Coralla itsellään on aluksi hieman epärealistinen käsitys hänen omasta vapaudestaan ja mahdollisuuksistaan plantaasin ulkopuolella. Kuitenkin kaupunkiympäristön monimutkaisemmat valtahierarkiat ja Coran alisteinen asema valkoisiin nähden tulee hänelle itselleenkin entistä selkeämmin esiin, mitä kauemmin hän viettää aikaa kaupungissa, jossa rasismi ja epätasa-arvoisuus ovat alati läsnä. Samalla Cora ei itsekään täysin kuulu tähän kuvattuun kaupunkilaisten joukkoon, sillä suojellakseen itseään hänen on täytynyt ottaa itselleen uusi identiteetti ja nimi, Bessie.

Kaikkiaan Coran pako kestää romaanissa noin 15 kuukautta, ja lopulta pako jatkuu edelleen vielä romaanin lopussa. *The Underground Railroad* -romaanin kautta näemme, kuinka fiktiolla on kyky esittää kokonainen ihmiselämä yhtenäisenä kokonaisuutena varsin lyhyen aikajänteen sisällä. Dorrit Cohn pitää tätä yhtenä keskeisenä piirteenä, joka erottaa fiktiivisen ja historiallisen kertomuksen toisistaan (Cohn 2006, 29). Whiteheadin romaanista piirtyy esiin orjuuden vaihtoehtoinen historia, mutta romaania ei toki lueta samalla tavoin kuin historiankirjoitusta, vaikka toisaalta Cohn näkee monissa tapauksissa fiktion ja historiankirjoituksen välisen rajan myös häilyvänä (Cohn 2006, 30). Kiteyttäen voi sanoa,

että fiktio sallii kirjailijan esittävän historialliset tapahtumat yksilön näkökulmasta (Cohn 2006, 174). Tämän lisäksi Cohn myös esittää, että fiktiolla on mahdollisuus tunkeutua henkilön tajuntaan (Cohn 2006, 175). Historiankirjoituksella taas tällaista mahdollisuutta ei ole. Cohn tekee selkeää eroa historian ja fiktion välille. Hänen mukaansa historia käsittelee yleensä ihmisyyttä monikossa ja keskittyy lähtökohtaisesti laajempiin kokonaisiin yhteiskuntia koskeviin tapahtumiin ja muutoksiin. Fiktiossa puolestaan yksittäiset, usein yksilöllisiin elämäntapoihin keskittyvät juonet jäsentävät romaanin vallitsevia lajityyppejä. (Cohn 2006, 29.)

Morrison käyttää termiä afrikanistinen Toinen (Africanist Other), joka tulee näkyväksi kuvitellussa valkoisessa, ei-rodullistetussa maailmassa, joka toimii usein fiktion taustana (Morrison 1996, 41–42). Afrikanistisella Toisella Morrison pyrkii viittamaan kaikkiin niihin merkityksiin ja afrikkalaisuuden ideaan, joita valkoiset kirjailijat ovat antaneet kuvittelemlleen mustille hahmoille. Näitä mustia hahmoja on käsitelty yleensä aina vain suhteessa valkoisuuteen. Morrison nostaa myös esiin, että se missä ja millaisessa yhteiskunnassa kirjailija itse elää vaikuttaa väistämättä myös siihen, millaisia kirjallisia maailmoja hän itse luo. Yhdysvalloissa elämisen vaikutusta kirjailijaan itseensä Morrison kuvaa, siten että se mahdollistaa monia uudenlaisia näkökulmia. Hän tulkitsee Yhdysvallat kansakunnaksi, jonka maailmankatsomuksessa yhdistyvät niin tuhoisen rotusorron mekanismit kuin yksilönvapauden ihanteet (Morrison 1996, 16).

Edellä mainitut rotusorron mekanismit sekä yksilönvapauden ihanteet ovat keskeisessä roolissa myös Whiteheadin romaanissa. Whitehead kirjoittaa sortavista rakenteista, jotka ovat alati läsnä ja ne läpileikkaavat koko romaanissa esiin piirtyvän yhteiskunnan. Koska Cora on elänyt ennen pakoaan vain plantaasilla, hänellä ei ole tietoa, millaisten lainalaisuuksien ja uudenlaisen sorron keskelle hän joutuu paetessaan. Usein on myös niin, etteivät paremmassa asemassa olevat edes halua tunnustaa sorron olemassaoloa. Erityisesti lääkärin kanssa käyty keskustelu, jossa tämä suosittelee rodullistetuille suunnattuja sterilisaatioleikkauksia myös hänelle, saa Coran huomaamaan, kuinka plantaasilta tutut valtarakenteet ovat edelleen olemassa, vaikka hän on yrittänyt niitä paeta:

“What if I don’t want to?”

“The choice is yours, of course,” the doctor said. [...] “This is just a chance for you to take control over your own destiny.” (UR, 113.)

Tilanteessa Coralle annetaan ainakin näennäisesti mahdollisuus omaan valintaan, mutta

samalla häneen vedotaan esittelemällä sterilisaatio mahdollisuutena kontrolloida paitsi omaa kehoaan myös kohtaloaan. Todellisuudessa kyse on kansallisesta ohjelmasta, jonka kautta pyritään estämään kaupunkeihin muuttaneiden etnistä taustaa omaavien lisääntymismahdollisuudet. Näin rodullistetuilla ei ole edelleenkään todellista valtaa omiin kehoihinsa tai valintoihinsa, vaan heitä painostetaan ja osa naisista myös pakotetaan sterilisoitaviksi. Tämän keskustelun jälkeen Cora ymmärtää olleensa liian hyväuskoinen valkoisia vallanpitäjiä kohtaan: “Cora had become too accustomed to escaping unscathed from encounters with white authority” (UR, 114). Hyvin väkivaltainen ja räikeän rasistinen kokemus plantaasilla elämisestä saa Coran aluksi ohittamaan Etelä-Carolinassa kohtaamansa syrjinnän. Kuitenkin hänen alisteinen asemansa on nähtävillä koko ajan suhteessa valkoisiin kaupunkilaisiin. Hän esimerkiksi joutuu asumaan vain rodullistetuille tarkoitettussa asuntolassa ja hän voi tehdä vain hänelle määrättyjä työtehtäviä asuntolan ulkopuolella.

Morrisonin esseekokoelmassa *The Origin of Others* (2017) hän kuvaa toiseuttamisen prosesseja, jonka seurauksena Toinen näyttäytyy muukalaisena, vieraana (Morrison 2017, 19–22). Morrison myös kuvaa, kuinka toiseuden luomisesta ja ylläpitämisestä koituu aina huomattavaa hyötyä. Siksi hän painottaa, että on tärkeää tunnistaa, mitä nämä hyödyt ovat, sekä selvittää myös sitä, mitä voisi tapahtua, kun ne puretaan. (Morrison 2017, 19.) Whiteheadin romaanissa Cora on Toinen, joka on alisteisessa asemassa suhteessa valkoisiin vallanpitäjiin nähden. Ainakin lähtökohtaisesti vallanpitäjät itse hyötyvät tästä asetelmasta, mutta samalla epätasa-arvoinen järjestelmä aiheuttaa yhä enemmän tyytymättömyyttä. Cora kyseenalaistaa usein omalla toiminnallaan vallitsevia olosuhteita ja tekee näin myös sortavat rakenteet näkyviksi. Cora kritisoi esimerkiksi sitä, että kaikki naiset eivät saa itse päättää sterilisaatiostaan, vaan heidät pakotetaan toimenpiteeseen: “‘I can decide for myself,’ Cora said. ‘Why can’t they? On the plantation, master decided everything for us. I thought we were done with that here.’” (UR, 127.)

Näin Cora tuo esiin, kuinka sterilisaation vaatimuksella on selvä yhteys siihen, kuinka plantaasilla naiset eivät voineet määrätä omasta kehostaan, vaan heidän ruumiinsa oli plantaasinomistajien omaisuutta. Orjuutettujen kehot eivät olleet koskemattomia, vaan orjuutetut joutuivat kokemaan jatkuvaa väkivallan uhkaa. Samalla Cora näkee myös muista erotettujen naisten asuntolassa yhtäläisyyksiä plantaasin olosuhteisiin. Kun Cora kuulee, etteivät nämä naiset saa tehdä itsenäisiä päätöksiä omaan kehoonsa liittyen ja heidät on

erotettu kaikista muista, hän toteaa: ”It’s your Hob.” (UR, 107.) Hobilla hän viittaa plantaasilla olleeseen erilliseen asumukseen, jossa asuivat yleensä ne naiset, jotka eivät tulleet syystä tai toisesta toimeen plantaasin muiden asukkaiden kanssa. Hobin asukkailla oli myös plantaasilla kyseenalainen maine, joten toiset orjuutetut usein karttoivat heitä.

Cora näkee ympärillään yhä enemmän asioita, joista hän löytää viittaussuhteen suoraan elämään plantaasilla. Tämä korostaa sitä, kuinka plantaasi ei kuitenkaan ole mitenkään irrallaan muusta ympäröivästä yhteiskunnasta. Cora joutuu monilla tavoin kohtaamaan samankaltaisia yhteiskunnan eriarvoistavia ja sortavia rakenteita myös plantaasin ulkopuolella. Yhtenä esimerkkinä tästä on Coran työskentely Luonnonihmeiden museossa. Museossa hänen tulee pukeutua roolivaatteisiin ja esiintyä kolmessa eri näytöksessä, joiden on tarkoitus kuvata valkoisille orjuutettujen elämää. Näytökset ovat nimetty seuraavasti: “Scenes from Darkest Africa” (UR, 109), “Life on the Slave Ship” (UR, 110) ja “Typical Day on the Plantation” (UR, 110). Kuitenkaan valkoiset eivät joudu esiintymään tällaisissa nöyryyttävissä näytöksissä, vaan valkoiset hahmot on askarreltu erikseen: “Cora stared at the wax faces of the white people. Mr. Fields’s types were the only living exhibits. The whites were made of plaster, wire and paint.” (UR, 115.) Juuri tällä tavoin romaanissa eriarvoistavat rakenteet tulevat esille, kun mustia selvästi kohdellaan eri tavalla kuin valkoisia. Näytöksistä vastaava herra Fields myös käyttää mustista näyttelijöistään nimitystä henkilötyypit “types” (UR 110, 115) mikä entisestään antaa vaikutelman, ettei heihin suhtauduta tasavertaisina ihmisinä.

Whiteheadin romaanista piirtyy esiin orjuuden vaihtoehtoinen historia. Tässä vaihtoehtoisessa historiassa esiin nousevat orjuutettujen omat kokemukset ja heidän kokemansa laaja sorto kaikkialla yhteiskunnassa. Mahdollista vaihtoehtoista historiaa voidaan alkaa pohtia, kun annetaan tilaa sille, mitä olisi voinut tapahtua, eikä keskitytä vain siihen, mitä todella tapahtui. Ilkka Lähteenmäki tuo esiin, että koska kontrafaktualismi keskittyy siihen, mitä ei tapahtunut se pakottaa lukijan jatkuvasti pohtimaan, onko esitetty skenaario uskottava vai ei. Suurin osa kontrafaktuaalisista skenaarioista käsittelee tapahtumia, jotka ovat jättäneet vahvan jäljen historiaan. Kontrafaktuaalisen ajattelun kautta on pyritty osoittamaan, että tietyt tapahtumat eivät ole olleet lopulta mitenkään väistämättömiä, vaan niiden toteutuminen on ollut osaltaan epävarmaa. Historiaa voidaan tarkastella myös erilaisten vaihtoehtojen hahmottamisen kautta, jolloin tarkastellaan sitä, millaisia erilaisia vaihtoehtoja esimerkiksi tietyillä yhteiskuntien päättävissä elimissä olevilla olisi tiettyinä historiallisena hetkenä ollut. (Lähteenmäki 2016,

202–203.) Catherine Gallagher huomauttaa, että vaihtoehtohistoriaakin luodessa on syytä pitää kiinni ainakin jonkinlaisesta loogisuudesta, jotta kuviteltavissa oleva vaihtoehtoinen tapahtumakulku voitaisiin edes ajatella olevan mahdollinen, vaikka puhutaankin fiktion sisäisestä vaihtoehtoisesta historiasta (Gallagher 2018, 385). Vaihtoehtoisten historioiden kuvittelu antaa historialle aivan uusia mahdollisuuksia fiktion yhteydessä.

Kuitenkin vaihtoehtoisten historioiden taustalla on historiallinen ymmärrys maailmasta. (Gallagher 2018, 6.)

Lähteenmäki kuitenkin painottaa, että erityisesti ne tutkijat, jotka kritisoiivat kontrafaktualismia, tuovat kritiikissään esiin, ettei näiden erilaisten vaihtoehtojen määrä ole koskaan ääretön. Meidän tulisi tarkastella ainoastaan sellaisia vaihtoehtoja, jotka ovat historian valossa uskottavia, ja joista voidaan olettaa, että mahdollisesti aikalaisetkin ovat näitä vaihtoehtoja puninneet. (Lähteenmäki 2016, 204.) Whiteheadin romaani ei toki ole varsinaista historian kirjoitusta, mutta se tarjoaa vaihtoehtoisen tavan tulkita tietyssä ajassa tapahtuvia historiallisesti merkittäviä tapahtumia. Nostaessaan keskiöön orjuutetun ja orjuutta pakenevan Coran, samalla kertomus paljastaa kaikki ne sorron muodot, joita hän kohtaa kaikkialla ympärillään, mihin koskaan koettaakaan paeta. Ennen pakoaan Cora luuli pääsevänsä sortavista ja epäinhimillisistä oloista pois paetessaan plantaasilta, mutta hän joutuu huomaamaan, että samanlaiset epätasa-arvoiset lähtökohdat ovat häntä vastassa kaikkialla, sillä valkoisten hallitsemassa maassa koko yhteiskuntajärjestelmä perustuu heidän ylivallalleen suhteessa muihin.

Romaani myös konkreettisesti esittää, että historia on täynnä erilaisia näkökulmia ja yleensä tietynä aikana vallitsee niiden näkökulma, joilla on yhteiskunnassa eniten valtaa.

Tämä taas voi tarkoittaa sitä, että tietyt näkökulmat jätetään kokonaan huomiotta.

Romaanissa tuodaan esiin, kuinka valkoisten hallitseva asema vaikuttaa myös esimerkiksi siihen, millaiset tulkinnat ympäröivästä todellisuudesta nähdään yleisesti sopivina.

Tämä asia konkretisoituu romaanissa esimerkiksi silloin, kun Cora aloittaa työt museossa ja hänelle selviää, että hänen tehtävänään on esiintyä näytöksessä, jossa esitellään afrikkalais-amerikkalaisten ihmisten elämää museokävijöille. Esitykset ovat tehty valkoisten näkökulmasta valkoiselle yleisölle, eivätkä ne vastaa afrikkalais-amerikkalaisten omia kokemuksia: “Cora’s criticism did not extend to Typical Day’s wardrobe, which was made of coarse, authentic negro cloth. She burned with shame twice a day when she stripped and got into her costume.” (UR, 110.) Tässä 1800-luvun kontekstissa, johon romaani sijoittuu, negro-

sanalla viitataan tietynlaisiin vaatteisiin, joita orjuutetut yleensä käyttävät työskennellessään plantaasilla. Tässä yhteydessä negro-sanalla on myös negatiivinen lataus, sillä tässä tuodaan ilmi, kuinka Cora tuntee häpeää pukeutuessaan näihin vaatteisiin. Pakonsa jälkeen Cora on jo voinut pukeutua vapaammin haluamallaan tavalla, mutta pukiessaan orjuutetun työvaatteet, hän samalla joutuu hyväksymään, että museokävijöiden silmissä hän kuitenkin muistuttaa enemmän orjuutettua kuin täysin vapaata kansalaista. Toisaalta sana on osa sitä tietyn aikakauden diskurssia, jonka sekä romaanin henkilöt että kertoja tuntuvat jakavan, mutta negro-sana ei kuitenkaan koskaan ole täysin neutraali ilmaus. Sanalla on selvästi negatiivinen kaiku, sillä yleensä tämän sanan käyttäjä romaanissa on valkoinen ja hän käyttäessään tätä ilmausta samalla asemoi mustan henkilön itseään vähempiarvoiseksi. Cora tuntee häpeää pukeutuessaan rooliasuunsa, sillä hän ei tunnista sitä tulkintaa afrikkalais-amerikkalaisuudesta ja samalla hänestä itsestään, jonka museo haluaa kävijöilleen tarjota. Morrison nostaa esseissään esiin, että myös 1800-luvulla suosittu orjuutettujen omaelämäkerralliset orjatarinat mahdollistivat kertojalle tiettyjä vapauksia, mutta orjuutettujen näkökulma ei kuitenkaan kumonnut valkoisten kertomusta. Morrison tulkitsee tämän johtuneen siitä, että sisäiselle ja ulkoiselle vaikenemiselle oli tuolloin niin suuri tilaus. (Morrison 1996, 86–88.)

Esseessään ”The Site of Memory” Morrison viittaa omiin pyrkimyksiinsä romaanissaan *Beloved* (1987) sanoessaan halunneensa täyttää ”aukot”, joita varhaisemmat orjatarinat ovat jättäneet, ja ”riisua verhon” usein vaiettujen asioiden edestä (Morrison 1998, 183–200). *The Underground Railroad* -romaanin voidaan myös tarkastella eräänlaisena historiallisena romaanina. Klaus Brax esittää tutkimuksessaan *Unhoon jääneiden huuto. Kolme tutkielmaa postmodernista historiallisesta romaanista* (2017), kuinka postmodernissa kirjallisuudessa eri lajien, kuten historian ja romaanin kohtaaminen on aina jollain tapaa jännitteistä. Myös esimerkiksi historian ja fantasian yhdistyminen on kuvatulla tavalla ongelmallista postmodernissa romaanissa. Romaania hallitsee näin ratkeamaton antinomia, sillä yhdistyminen synnyttää jännitteen meidän oman maailmamme ja ”yliluonnollisen” välille. Brax lisäksi huomauttaa, että postmoderni historiallinen romaani käyttää fantasiaa retorisena välineenä moniin temaattisiin tavoitteisiin. (Brax 2017, 160.) Myös tarkastelemassani romaanissa hyödynnetään maagisen realismin aineksia esimerkiksi maanalaisen rautatieverkoston osalta.

Toisaalta voidaan ajatella, että romaanissa pyritään myös purkamaan esillä olevia

valtasuhteita esimerkiksi kyseenalaistamalla sitä, etteivät valkoisten omat ihanteet lopulta koske kuin vain heitä itseään: “The whites came to this land for a fresh start and to escape the tyranny of their master, just as the freemen had fled theirs. But the ideals they held up for themselves, they denied others.” (UR, 117.) Samalla kyseinen sitaatti myös asettaa valkoiset vallanpitäjät ja orjuutta pakenevat hetkellisesti samoihin lähtökohtiin. Valta-aseman saavuttaneet valkoiset ovat nyt itse usein sortajia, vaikka aiemmin hekin ovat joutuneet lähtemään mahdollisesti paremman elämän toivossa pois alkuperäisiltä kotiseuduiltaan. Kuitenkin romaanissa heidän maailmansa eroavat täysin toisistaan, sillä toisia kohdelleen ihmisinä ja toisia ei-ihmisinä: “In death the negro became a human being.” (UR, 139.) Kuten sitaatissa todetaan, vasta kuoleman jälkeen mustasta henkilöstä tulee ihminen. Tämä pitää sisällään ajatuksen, etteivät mustat lähtökohtaisesti eläessään voi romaanissa olla tasavertaisia ihmisiä valkoisten rinnalla. Ja toisaalta mustien ruumiita häpäistään julkisesti ja heidän ruumiitaan varastetaan haudoistaan. Joten mitenkään yksiselitteisesti kuolemakaan ei takaa sitä, että heitä kohdeltaisiin arvostavasti.

3.2 Amerikan alkuperäisväestön suhde orjuutettuihin

Whiteheadin romaanissa orjuutetuilla vaikuttaa olevan selviä yhtymäkohtia Amerikan alkuperäisväestöön. Tämän yhteyden kautta Cora näkee oman alisteisen asemansa suhteessa Amerikan alkuperäisväestöön, joiden maat oli varastettu heiltä: “The land she tilled and worked had been Indian land. [...] Stolen bodies working stolen land.” (UR, 117.)

Coran oma keho ja Amerikan varastettu maaperä rinnastuvat sitaatissa toisiinsa. Coralla ei ole missään vaiheessa ollut täyttä itsemääräämisoikeutta omaan kehoonsa, vaan hän on ollut aina väkivallan uhan alla. Vandana Shiva ja Maria Mies kirjoittavat tutkimuksessaan *Ecofeminism* (2014), kuinka huoli ympäristön nykytilanteesta ja kasvavista ympäristöongelmista ympäri maailmaa tuntuu yhdistävän monia naisia. He ovat kiinnittäneet huomiota siihen, kuinka erityisesti naiset ovat nousseet vastustamaan monia negatiivisiksi kokemiaan muutoksia ympäristössään, kuten muun muassa myrkyllisten kemikaalien käyttöä ruuantuotannossa Japanissa tai mangrovepuiden hävittämistä Ecuadorissa. Kirjoittajien mukaan näitä naisia yhdistää ennen kaikkea vastuu ja huoli omasta ympäristöstään ja siitä säilyvätkö elämän edellytykset myös tulevaisuudessa. Mies ja Shiva huomauttavat, että varsinkin ympäristöliikkeiden aktivisteina he ovat saaneet huomata, etteivät tieteen ja teknologioiden maailmat ole lähtökohtaisesti sukupuolineutraaleja. He myös esittävät, että miesten ja luonnon

välischen suhteiden sekä miesten ja naisten välischen suhteiden tarkastelusta voidaan löytää monia yhdistäviä tekijöitä. (Mies & Shiva 2014, 3–4.) Romaanissa Coran voidaan nähdä olevan monien sortavien rakenteiden alainen. Plantaasilta paon jälkeenkin muut yrittävät kontrolloida hänen kehoaan esimerkiksi siten, että hänelle ehdotetaan sterilisaatiota, jottei hän voisi saada lapsia. Samalla Cora on myös kirjaimellisesti valtion omaisuutta, sillä valtio osti suurimman osan niistä rodullistetuista, jotka pyrkivät kaupunkiin. Virallisesti valtio halusi toimillaan luoda kuvaa uudenlaisen yhteiskuntajärjestyksen alkamisesta, jossa räikeälle sorrolle ei olisi tilaa ja orjuutetut voisivat elää vapaata elämää muiden kansalaisten joukossa. Todellisuudessa sorron mekanismit ovat kaikkialla yhteiskunnassa, eikä plantaasilta pakenemiseen tee heistä tästä sorrosta vapaita.

Nicole Wallerin mukaan romaanista voi tulkita, että orjilla olisi pyrkimyksenä tulla täysivaltaisiksi uudisasukkaiksi samalla kun he pakenevat plantaasilta kohti pohjoista (Waller 2021, 66). Ennemmin näen niin, että orjuutetuilla on tarve tulla täysivaltaisiksi maan kansalaisiksi. Toisaalta tulkitsen romaanin niin, että orjuutetut kuitenkin haluavat tulla nähdyiksi omina itsenään ja omista lähtökohdistaan. Heille on jo muodostunut omaa kulttuuria, mikä ei ole riippuvainen siitä, hyväksytäänkö heidät täysivaltaisina uudisasukkaina vai ei. He eivät halua tulla kohdelluiksi enää orjuutettuina, vaan ihmisinä, joilla on samat yhtäläiset oikeudet kuin valkoisilla. Morrison selittää Uuden maailman vetovoimaa siirtolaisiin sillä, että se tarjosi saapujalle ikään kuin ainutlaatuisen tilaisuuden syntyä uudelleen. Täysin uusi elinympäristö tarjosi minulle uuden asun. Uudessa maailmassa saattoi odottaa hyvää tulevaisuutta ja muuttajat saivat jättää sorron taakseen. (Morrison 1996, 65–66.) Nämä mahdolliset uudisasukkaiden toiveet ovat hyvin samanlaisia kuin orjuutta pakenevien, jotka odottavat vapautta ainakin aluksi melko romanttisin toivein. He toivovat, etteivät he enää koskaan joutuisi kokemaan vastaavaa sortoa. Vapauteen päässeet entiset orjuutetut joutuvat pettymään huomattavasti, etteivät heidän toiveensa voi toteutua kauttaaltaan epätasa-arvoisessa yhteiskunnassa.

Amerikan alkuperäisasukkaita ei kuitenkaan konkreettisesti kohdata romaanissa. He ovat olemassa enemmän idean tasolla. Vaikka he eivät konkreettisesti esiinnykään romaanissa, heidät kuitenkin voidaan tulkita orjuutettujen liittolaisiksi, jotka ovat myös kokeneet vääryyttä. Vaikka alkuperäisasukkaat eivät olekaan varsinaisia fyysisinä hahmoina tarinassa, ovat he silti jättäneet monia merkkejä itsestään romaanin kuvaamiin paikkoihin. Yhtenä esimerkkinä mainitaan vanha kiillekaivos, jonka Amerikan alkuperäisasukkaat ovat hylänneet jo kauan aikaa sitten.

Tuire Valkeakari kirjoittaa, kuinka Morrison visioi ”Home”-nimisessä esseessään kaikille ihmisille mahdollisuutta elää ja asua ilman sortavia rakenteita. Morrisonin visioima ”koti” olisi kaikille eri etnisten ryhmien edustajille tarkoitettu asuinpaikka, jossa ei olisi edes mahdollista antaa ”rodun” kaltaisille mielivaltaisille määrittelyille sijaa. Morrisonin metodinen ratkaisu on lähestyä ”rodun” monitahoista ja monimutkaista vyyhtiä keskittymällä erityisesti kielen ja dialogin tarjoamiin mahdollisuuksiin. (Valkeakari 2001, 108–109.) Morrisonilla on myös samanniminen romaani *Home* (2012), jossa afrikkalais-amerikkalaiset etsivät omaa paikkaansa Georgian pienessä ja rasistisessa pikkukaupungissa 1950-luvun Yhdysvalloissa. Myös Whiteheadin romaanissa etsitään kotia, paikkaa, jossa orjuutta paenneet voisivat tuntea olevansa turvassa ja hyväksytyjä. Tosin väkivaltaisen sorron mekanismit tuntuvat aina löytävän pakenevan Coran, mistä hän ikinä yrittääkään etsiä omaa paikkaansa. Tätä vastoin taas Amerikan alkuperäisväestö esitetään siten kuin he kuuluisivat amerikkalaiseen ympäristöön aivan toisella lailla kuin plantaasilta paenneet orjuutetut. Romaanin ainoa hetki, kun Cora hetken aikaa tuntuu kuuluvan johonkin, on Indianassa John Valentininen yhteisössä, jossa hän pystyy asumaan kaltaistensa kanssa. Kuitenkin väkivaltainen hyökkäys yhteisön seurakuntasaliin surmaa Coran läheisiä ja saa hänet jälleen pakenemaan. Vaikuttaa siltä, että ainoastaan varsinaisessa pakenemisen tilassa hän vaikuttaa olevan vapaimmillaan. Samalla tällainen asetelma on osa valkoista amerikkalaista mielikuvitusta, jossa sankari pakenee muuta yhteisöä luontoon. Tällä kertaa vain pääosasankari on nuori nainen, kun se useimmiten valkoisessa mielikuvituksessa on ollut mies. Sortavat rakenteet ovat niin läpileikanneet koko romaanissa kuvatun amerikkalaisen yhteiskunnan, että Coran voi olla mahdotonta löytää sellaista asuinsijaa, jossa hän voisi tuntea olevansa vapaa. Siksi pakeneminen näyttäytyy ainoana mahdollisena vaihtoehtona.

Romaanissa orjuuden vaihtoehtoinen historia rakentuu myös monien historiasta valmiiksi tunnettujen elementtien varaan. Yksi näistä on tieto Amerikan alkuperäiskansan kärsimyksistä ja menetyksistä. Romaanin kertoja usein peilaa orjuutettujen kokemuksia siihen, mitä alkuperäisasukkaat ovat joutuneet kokemaan valkoisten valloittajien systemaattisen sorron alla. Orjuutettujen tavoittelema vapaus näyttäytyy heidän elämässään enemmän toiveena vapaudesta kuin joltain mikä voisi toteutua siinä hetkessä. Orjuutetut kuitenkin osoittavat romaanissa koko ajan enemmän kritiikkiä niitä vallitsevia oloja kohtaan, joissa he joutuvat aina elämään alisteisessa asemassa valkoisiin nähden. Tämä enteilee omalta osaltaan muutosta ja romaani kuvaa sitä pinnan alla kytevää tyytymättömyyttä, joka tulee näkyväksi silloin, kun vallitsevia yhteiskunnallisia oloja kyseenalaistetaan. Hyvänä esimerkkinä tästä on,

kun Cora toteaa, että aiemmin orjuutetut olivat olleet kuin kauppatavaraa, mutta nyt heitä kohdellaan kuin karjaa. Muutos ei siis kuitenkaan ole ollut järin suuri, eikä ainakaan sellainen, että orjuutettuja kohdeltaisiin kuin toisia ihmisiä. Kuitenkin muutoksen pystyy vielä aistimaan Valentinin tilalla, jonne on koottu afrikkalais-amerikkalaista kirjallisuutta kuin osoituksena mustien omasta kulttuurista ja historiasta. Tätä kulttuurin kehittymistä ei voi estää, eikä mikään väkivaltainen hyökkäys voi poistaa sitä tosiasiaa, että afrikkalais-amerikkalainen kirjallisuus on jo syntynyt.

4 Mustan maantieteen rakentuminen etelästä pohjoiseen

Tässä luvussa tarkastelen orjuutettujen ja laajemmin *The Underground Railroad* -romaanin kuvaaman mustan väestön suhdetta ympäristöön ja sen eri elementteihin. Olen jaotellut tarkasteluni kolmeen alalukuun, joissa kaikissa huomioni keskittyy eri näkökulmista eriarvoistavan yhteiskunnan ja mustien konfliktiseen suhteeseen. Alaluvussa 4.1 tarkastelen Georgian puuvillaplantaasin sisäisiä hierarkkisia suhteita. Erityisesti seksuaalinen väkivalta ja väkivallan uhka määrittelevät voimakkaasti varsinkin orjuutettujen naisten asemaa plantaasilla. Tarkastelen plantaasia muusta yhteiskunnasta eristettynä alueena, joka samalla muodostaa omine sääntöineen ja hierarkkisine suhteineen oman pienoisyhteiskuntansa. Samalla kaiken keskiössä on puuvilla. Puuvillasadon onnistuminen määrittelee niin plantaasin omistajien kuin koko ympäröivän yhteiskunnan vaurautta, joten romaanin henkilöiden kokemus on, että paikan todellinen valtias on puuvilla, jota romaanissa usein kutsutaan kuningas puuvillaksi. Alaluvussa 4.2 tarkastelen romaanin kuvaamien kaupunkiympäristöjen erilaisten instituutioiden ja virallisten julkisten tahojen suhdetta mustaan väestöön. Kaiken keskiössä on eriarvoistava lainsäädäntö, joka ei takaa mustille samoja oikeuksia kuin valkoisille. Tämä näkyy myös ympäristön jakaantumisena, jossa mustille on omat sisäänkäynnit julkisiin rakennuksiin ja omat asuinalueensa erotuksena valkoisten asuttamista alueista. Alaluvussa 4.3 keskityn tarkastelemaan sitä, kuinka mustien etsimä vapaus toteutuu hetkellisesti ja tietyin ehdoin Indianassa Valentinen tilalla. Valentinen tila kuvataan monin tavoin vastakkaisena plantaasiin verrattuna ja se muodostaa tietynlaisen mustien ihanneyhteisön. Vapaus näyttäytyy ihanteena ja hetkellisenä tilana, joka ei ole kuitenkaan mahdollinen romaanin kuvaaman varsinaisen yhteiskunnan sisällä, jossa valkoisten eriarvoistava lainsäädäntö ja pelko oman vallan häviämisestä ajaa ihanteiden ohi.

4.1 Georgia – Kuningas puuvilla

Romaanin tapahtumien sijoittuessa Georgiaan kaiken keskiöön nousee puuvillaplantaasi. Plantaasilla orjuutetut tekevät pakkotyötä väkivaltaisessa ja suljetussa ympäristössä. Plantaasilla vallitsee oma hierarkiansa. Orjuutetut ovat plantaasilla heikoimmassa asemassa, mutta heidän eivät muodosta yhtenäistä joukkoa. Kaikista heikoimmassa asemassa ovat plantaasin orjuutetut naiset. Orjuutetut naisetkaan eivät muodosta täysin yhtenäistä joukkoa, vaan he eroavat toisistaan ominaisuuksiltaan ja taustoiltaan, mutta heitä kaikkia ympäröi

kaiken aikaa seksuaalisen väkivallan uhka. “White men and brown men had used the women’s bodies violently [...]” (UR, 24). Naiset eivät ole plantaasilla turvassa yhdeltäkään mieheltä, sillä sekä valkoiset että ruskeat miehet käyttävät heitä hyväkseen. Samalla seksuaalinen väkivalta on myös vallankäytön väline plantaasilla. Orjuutettu ja plantaasin piiskuri Moses uhkaa raiskata kahdeksanvuotiaan Coran, jos hänen äitinsä Mabel ei suostu hänen uhrikseen:

When he told her to come to the schoolhouse she scratched his face and spat at him and he just smiled and said if you’re not game I’ll find someone else – how old is Cora now? Cora was eight. Mabel didn’t fight him after that. (UR, 263.)

Myry Voipio kuvaa artikkelissaan ”Ei enää koskaan. Sukupuolitetun väkivallan kuvauksia uudessa suomalaisessa kotimaisessa tyttökirjallisuudessa” (2017) sukupuolitetun väkivallan tunnuspiirteitä kirjallisuudessa, jossa keskiössä ovat nuoret naiset. Vastoin Voipion artikkelissaan tarkastelemaa kirjallisuutta, en sijoita Whiteheadin romaania tyttökirjallisuuden piiriin, vaikka siinä keskiössä on nuoren naisen, Coran, tarina. Voipio esittää, että tyttökirjallisuus on usein aikuisten naisten tekemää ja se on nuorille tytöille suunnattua kirjallisuutta (Voipio 2017, 121). *The Underground Railroad* -romaanissa tekijänä on puolestaan aikuinen mies, jonka kautta nuoren naisen kokemuksia tarkastellaan. Romaanissa seksuaalisen väkivallan kuvaukset ovat hyvin toteavia. Useassa kohden romaania seksuaalisen väkivallan todetaan tapahtuneen, mutta tarkempaa väkivallan kuvausta ei ole. Tämä korostaa seksuaalisen väkivallan arkipäiväisyyttä plantaasilla. Samankaltaisuutta Voipion tarkastelemassa tyttökirjallisuudessa ja Whiteheadin romaanissa on siinä, että seksuaalisen väkivallan tekijä kuvataan yleensä mieheksi ja uhrin tytöiksi tai naisiksi. Voipio kuitenkin korostaa, etteivät tyttökirjallisuudessa käytetyt tyttörepresentaatiot asetu yksioikoisesti vain uhriasemaan. (Voipio 2017, 132.) Whiteheadin romaanissa orjuutetut naiset joutuvat usein toimimaan tilanteen vaatimalla tavalla, eikä heillä yleensä ole aidosti vaihtoehtoja, sillä he ovat alisteisessa asemassa sekä miespuolisiin orjuutettuihin että valkoisiin nähden.

Esimerkiksi edellä olleessa sitaatissa Mabel suojelee omaa lastaan, vaikka samalla joutuu itse väkivallan uhriksi. Hän toimii tilanteessa kuin kuka tahansa äiti, eikä hän halua kenenkään satuttavan tyttärtään. Romaanissa naiset, jotka ovat seksuaalisen väkivallan uhreja, pakenevat plantaasilta ja he selvästi tiedostavat, että heille tehty väkivalta on ollut väärin, vaikka ympäröivä yhteiskunta ei asiaa suoraan niin näkisikään: “To compare what had happened the

night of the smokehouse with what passed between a man and his wife who were in love.” (UR, 108.) Romaanissa orjuutetut miehet joukkoraiskaavat Coran plantaasilla. Kuitenkin lääkäri viittaa tässä kohden vain ”intiimiin kanssakäymiseen”, jolloin seksuaalista väkivaltaa ja suostumuksellista seksiä ei erotella toisistaan. Coran kautta romaani kuvaa näiden eroa, sillä aluksi hänen kokemuspäänsä rajautuu vain väkivallan kokemukseen.

Kaisa Ilmonen tarkentaa artikkelissaan ”Halun merentiede. Michelle Cliff ja transatlanttinen karibialainen kirjallisuus” viitaten M. Jacqui Alexanderin ajatuksiin, kuinka kolonisoitu seksuaalisuus on rakentanut postkoloniaalisen sukupuolijärjestelmän Karibiassa. Alexander painottaa niitä moraalikäsitteitä, jotka vaikuttavat kolonisaation projektin taustalla. Näiden moraalikäsitteiden oli tarkoitus tukea kapitalistisia plantaasien tuotantojärjestelmää, seksuaalipolitiikkaa ja rotukategorioita. Moraalikäsitykset määrittivät seksuaalisuuden sallittuja rajoja. Nämä kolonialistiset moraalikäsitteet eivät sallineet rotujenvälisiä suhteita. Tällöin sekä rotujenväliset että homoseksuaaliset suhteet kriminalisoitiin. (Alexander 1991, 133–139, Ilmonen 2018, 119.) Alexander myös esittää, kuinka mustat naiset suljettiin ulos oikean naiseuden piiristä, sillä naiseus määriteltiin näiden moraalikäsitteiden valossa lähinnä äitiyden ja vaimouden kautta, eikä mustilla naisilla usein ollut mahdollisuutta kumpaankaan (Alexander 1991, 147, Ilmonen 2018, 120). Myöskään Whiteheadin romaanissa Cora ei määrity äitiyden tai vaimouden kautta, sillä hän on perheetön. Hänen perheettömyytensä johtuu ainakin osin olosuhteiden pakosta, sillä hän kuvaa, kuinka plantaasilla monet miehet kohtelivat naisia väkivaltaisesti. Tämän vuoksi Cora pitää heihin tarkoituksella etäisyyttä. Toisaalta Cora kuvaa, kuinka tilanne ei muuttunut paon jälkeenkään: “Cora couldn’t help but shrink away. Two white men in two days had their hands around her. Was this a condition of her freedom?” (UR, 66.) Samalla Cora pohtii, onko vapauden hinta väistämättä se, että valkoinen mies voi koskea häneen. Plantaasilta paon jälkeen häneen itseensä ei kuitenkaan kohdistu suoraa väkivaltaa, vaikka hän joutuu toimimaan päivittäin osana sortavaa ja väkivaltaista yhteiskuntajärjestelmää. Cora kuitenkin päätyy todistamaan useasti toisiin mustiin kohdistuvaa, valkoisten harjoittamaa, näytösluonteista väkivaltaa.

Ilmonen analysoi artikkelissaan myös Michelle Cliffin romaania *Abeng* (1984). Ilmonen kuvaa, kuinka romaanissa valkoisella rouva Stevensillä on nuoruudessaan ollut rakkaussuhde mustaan palvelijaan ja rouva Stevens on synnyttänyt tämän lapsen. Toimiessaan näin rouva Stevens horjuttaa valkoiselle naiselle asetettuja seksuaalisuuden ja rodullisen puhtauden vaatimuksia. (Ilmonen 2018, 120.) Whiteheadin romaanissa taas tätä ”puhtauden” kategoriaa rikkovat vain valkoiset miehet, jotka kohdistavat seksuaalista väkivaltaa mustiin naisiin.

Romaanissa kuvataan, kuinka raiskauksen seurauksena musta palvelija tulee raskaaksi ja synnyttää lapsen, jolla on selkeästi biologisen isänsä piirteitä. Yhteisö kuitenkin vaikenee asiasta, eikä miehiä aseteta suurempaan häpeään tai vastuuseen asiasta. Miehillä on selvästi naisia enemmän liikkumavaraa tässä asiassa, sillä he eivät joudu aviottomien lastensa huoltajiksi ja he voivat selvistä merkeistä huolimatta kiistää isyytensä. Romaanissa esimerkiksi valkoisen Ethelin isä raiskaa mustan palvelijatyön, minkä seurauksena syntyy lapsi. Tiiviissä yhteisössä kaikki tuntuvat tietävän, kuka lapsen isä on, vaikkei siitä puhutakaan suureen ääneen: “Everyone whispered that the child had his father eyes” (UR, 193). Ethel oppii välttelemään lasta, sillä hän pelkää paljastumista: “His face was a dark mirror” (UR, 194).

Myös plantaasin valkoiset omistajat syyllistyvät seksuaaliseen väkivaltaan. He suhtautuvat omistamiinsa orjuutettuihin kuin kauppatavaraan ja heidän tekemänsä väkivallan kuvauksessa orjuutettujen ruumiit kuvataan ihmisvartaloiden sijaan hedelminä: “He tasted his plums, and broke the skin, and left his mark” (UR, 36). Orjuutetun naisen vartaloon viitataan omistusmuodolla: hänen luumunsa. Omistusmuoto korostaa sitä, etteivät orjuutetut ole plantaasilla itsenäisinä ihmisinä, vaan plantaasin omistajat omistavat heidän ruumiinsa. Orjuutetut kuvataan omistajilleen arvokkaana omaisuutena, sillä heidän tehtävänä on huolehtia koko yhteiskunnan vauraudelle tärkeistä puuvillapelloista.

Plantaasilla kuvatun hierarkian ylimmäiseksi nousee itse puuvilla. Puuvillaa nimitetään kuningas puuvillaksi “King Cotton” (UR, 55). Puuvilla on suurimman vaurauden tae koko yhteiskunnan tasolla, joten sen merkitys on siten valtava. Puuvillan merkitys ei rajoitu vain plantaasille, vaan koko ympäröivä valkoisten yhteiskunta hyötyy hyvästä puuvillasadosta. Esimerkiksi sepät, jotka takovat plantaaseilla tarvittavia työkaluja ja ihmiset, joilla on varaa pukeutua puuvillasta valmistettuihin vaatteisiin. Puuvilla näyttäytyy suurena voimana, joka pystyy ohjailemaan ihmisten toimintaa. Puuvillalle annetaan romaanissa yhtäältä inhimillistäviä piirteitä: “The cotton was thirsty” (UR, 47). Toisaalta puuvillaan viitataan koneena: “The ruthless engine of cotton required its fuel of African bodies” (UR, 149). Plantaasi rajattuna alueena muodostaa tavallaan oman pienen yhteiskuntansa, jossa on oma hierarkiansa ja plantaasin omistajien määrittelemät säännöt, eivätkä orjuutetut voi poistua vapaasti plantaasilta. Antropologi Mary Douglas tuo esiin kirjassaan *Puhtaus ja vaara. Rituaalisen rajanvedon analyysi* (2000), kuinka ajatus jostain yhteiskunnasta on ennen kaikkea vahva mielikuva. Tämä mielikuva jo itsessään säätelee ihmisten toimintaa. Douglasin mukaan mikä tahansa rajoja, rakenteita tai marginaaleja koskeva inhimillinen kokemus voi

symboloida yhteiskuntaa. (Douglas 2000, 182.) Samalla orjuutetut ja heidän työskentelynsä puuvillaplantaaseilla nähdään osana koneistoa, sillä ilman heidän ilmaista työpanostaan puuvillapelloilla, puuvillan tuotanto olisi huomattavasti kalliimpaa, eikä niin kannattavaa plantaasien omistajille. Samalla orjuudesta myös pyritään luomaan kuvaa valkoisesta näkökulmasta välttämättömänä osana toimivaa yhteiskuntaa. Orjuus takaa omistajilleen halvan työvoiman, jonka turvin puuvillan tuotanto pysyy tasaisena, vaikka sen vaatimat inhimilliset kärsimykset ovat suuret. Romaani kuvaa sitä, kuinka valkoisesta näkökulmasta käsin nämä kärsimykset ovat välttämättömiä, jotta yhteiskunnan vaurastuminen jatkuisi myös vastaisuudessa. Puuvillan kautta kuvataankin valkoisten joukkoa yleisesti, sillä mustasta näkökulmasta he kaikki, jotka tekevät julmuuksia orjuutetuille, sekä he, jotka eivät estä väkivallan tapahtumista, näyttäytyvät yhtenä ja samana massana: “Round white faces like an endless field of cotton bolls, all the same material” (UR, 250).

Whiteheadin romaanissa huomio on sekä mustissa että valkoisissa henkilöihahmoissa. Romaanin keskellä tilaa saavat valkoiset Ridgeway, Stevens ja Ethel. Heidän näkökulmansa osaltaan tarkentavat sitä, miten valkoiset suhtautuvat romaanissa orjuuteen. Ridgeway on karanneiden orjuutettujen jäljittäjä, joka pyrkii romaanissa löytämään karanneen Coran. Ridgeway kokee Coran jättämisen lähes pakkomielteenään, sillä hän uskoo Coran äidin päässeen pakoon etsinnöistä huolimatta. Samaa mahdollisuutta hän ei halua suoda paenneen äidin tyttärelle. Jäjittäjien käyttämät keinot työssään ovat usein kyseenalaisia, sillä he pahoinpitelevät, raiskaavat ja tuhoavat omaisuutta niiltä mustilta, jotka jäävät kiinni. Kertojan mukaan Amerikan ulkopuolella heidät olisi katsottu rikollisiksi: “In another country they would have been criminals, but this was America” (UR, 75–76). James Phelanin teoksessa *Experiencing Fiction. Judgments, Progressions and the Rhetorical Theory of Narrative* (2007) esitetään, kuinka Toni Morrisonin *Beloved*-romaanin kerronnassa välillä omaksutaan valkoisen orjanomistajan katse. Phelan kuvaa, kuinka Morrisonin romaanissa ensin lukijat päästetään kerronnan kautta tutustumaan tarinan päähenkilöön orjuutettuun naiseen Setheen. Phelanin mukaan lukijat voivat järkyttyä, kun näkökulma muuttuu ja Setheen suhtaudutaan kuin vieraaseen olentoon, josta käytetään esimerkiksi nimitystä “a nigger woman” ja kertoja saattaa verrata häntä hevoseen tai koiraan. Phelanin mukaan lukijat lähtökohtaisesti suhtautuvat tällaisiin näkemyksiin Sethestä kielteisesti, koska heillä on jo annettu muuta tietoa hänestä. Esimerkiksi tilanteen, jossa opettaja kohtelee Setheä kuin hän olisi koira, on tarkoitus saada lukijat epäilemään opettajan toimia ja pätevyyttä. Morrisonin kerronnan strategiana on liikkua kauemmaksi Sethen omasta näkökulmasta ja enemmän keskittyä kuvailemaan hänen

toimintaansa ulkopuolelta käsin. Tällöin huomio kiinnittyy esimerkiksi opettajan näkökulman rasistisuuteen. (Phelan 2007, 67–68.)

The Underground Railroad -romaanin keskeisimpänä henkilöihahmona taas näyttäytyy Cora. Romaanin aloittaa Coran muistot isoäitinsä Ajarryn kertomuksista ajasta ennen plantaasille joutumista ja siellä selviytymisestä, kun taas romaanin loppupuolella siirrytään Coran kanssa paenneen Caesarin ja Coran äidin Mabelin näkökulmiin. Romaanin alussa ja lopussa korostuvat orjuutettujen näkökulmat jo Coraa edeltävissä sukupolvissa. Klaus Brax (2017) toteaa, kuinka Toni Morrisonin romaanissa *Beloved* (1987) keskeiseksi näkökulmaksi nousee orjuutettujen oma sisäinen kokemus ja näin Morrison samalla kuvaa afrikkalais-amerikkalaisten historiallisia kokemuksia. Morrisonin romaanissa keskiöön nousevat henkilöiden vaihtuvat sisäiset näkökulmat ja tapahtumia havaitsevat vuorollaan vaihtuvat mustat keskushahmot. (Brax 2017, 126.) Whiteheadin romaanissa taas orjuutettujen sisäisten kokemusten lisäksi korostuu heidän suhteensa valkoisiin ja valkoisten rakentamaan eriarvoistavaan yhteiskuntaan. Jos Morrisonin romaanissa käytetään kolmannen persoonan tulkitsevaa kertojaa hyvin vähän (Brax 2017, 126), niin Whiteheadin romaanissa taas on kauttaaltaan kolmannen persoonan kertoja. Kolmannen persoonan kertoja on usein toteava, eikä kuvaa aina tarkasti esimerkiksi orjuutettujen kokemia päivittäisiä julmuuksia. Tästä poikkeuksena ovat näytösluonteiset tavat tappaa orjuutettuja, minkä on tarkoituksena toimia opetuksena ja varoituksena muille orjuutetuille ja viihteenä valkoisille.

Ihmisten välisen vuorovaikutuksen sosiologiaan perehtynyt Erving Goffman tuo esiin tutkimuksessaan *Arkielämän roolit. Oikeilla jäljillä rooliviidakossa* (1971), kuinka yksilö aina pyrkii esityksellään ilmaisemaan yhteisön jakamia ihannearvoja, jolloin samalla yksilön täytyy luopua tai salata kaikki sellainen toiminta, joka olisi noiden jaettujen arvojen vastaista. Näillä esityksillä voidaan tarkoittaa esimerkiksi tilanteita, joissa ihminen tuo esiin omaa sosiaalista asemaansa suhteessa muuhun yhteisöön. (Goffman 1971, 50–51.) Näin romaanissa valkoiset turvautuvat näytösluonteisiin rangaistuksiin orjuutettuja kohtaan, jotta he pystyvät toisintamaan yhteiskunnassa vallalla olleita käsityksiä mustien alemmuudesta suhteessa valkoisiin. Goffman tuo vielä esiin, että usein voidaan nähdä, että esittäjät pyrkivät antamaan vaikutelman, että heillä on ihanteellisimmat edellytykset sekä vaikuttimet siihen rooliin, jota he esittävät (Goffman 1971, 56).

Tarkasteltaessa romaanissa kuvattua plantaasia huomio kiinnittyy siihen, kuinka sitä usein kuvataan saarena: “She was home, on this island in sight of nothing” (UR, 14).

Puuvillapeltoa puolestaan kuvataan valtamerenä: “Ajarry died in the cotton, the bolls bobbing around her like whitecaps on the brute ocean” (UR, 15). Metafora puuvillasta valtamerenä viittaa siihen, kuinka orjuutetut tuotiin Afrikasta orjalaivoilla valtameren yli Amerikkaan. Samaan tapaan kuin kaikki orjuutetut eivät selvinneet pitkästä laivamatkasta, eivät kaikki selviä myöskään puuvillapeltojen armottomassa pakkotyössä. Marja-Leena Hakkarainen käsittelee artikkelissaan ”Oma ja vieras vesi. Valtameret yllirajaisina tiloina Yoko Tawadan tuotannossa” (2018) Yoko Tawadan kirjallisuuden kautta valtameriä symbolisina ja fyysisinä siirtymätiloina, joiden kautta kuljetaan kulttuurista ja maasta toiseen (Hakkarainen 2018, 109). Myös Whiteheadin romaanissa valtamerillä on sekä fyysinen että symbolinen muoto. Samalla valtamerellä viitataan todelliseen mereen, jota pitkin orjalaiva on saapunut ”uudelle” mantereelle ja toisaalta se näyttäytyy muun muassa muistojen kautta, joita Coran isoäiti on kertonut tyttärentyttäreilleen suullisesti. Jan Assmann (2010, 126–127) käyttää käsitettä kommunikatiivinen muisti. Romaanissa kommunikatiivinen muisti näyttäytyy siten, että Coralla on tietoa perheensä historiasta kahden sukupolven takaa ja se on säilynyt suullisena perimätietona. Samalla tieto tuo esiin ylisukupolvisen trauman hyväksikäytöstä ja tietoisuuden siitä, että elämää on myös plantaasin ulkopuolella.

Marja-Leena Hakkaraisen tulkinnassa taas keskeisellä sijalla ovat Michel Foucault’n käsitteet heterotopia ja utopia. Näiden ero on siinä, että utopiat ovat fiktiivisiä tiloja, joissa vallitsee ihanteellinen järjestys, kun taas heterotopiat ovat konkreettisia paikkoja, jotka sijaitsevat yhteisön ulkorajoilla. Heterotopioiden tarkoituksena voi olla esimerkiksi jollain tapaa poikkeavien yksilöiden eristäminen muista, kuten psykiatrisissa sairaaloissa tai vankiloissa, mutta ne voivat myös koota monenlaisia esineitä ja ilmiöitä samaan tilaan kuten esimerkiksi laiva tai teatteri. (Hakkarainen 2018, 94.) Whiteheadin romaanissa puuvillaplantaasi, johon on koottu orjuutettuja eristykseen muusta ympäröivästä yhteiskunnasta, näyttäytyy tällaisena heterotopiana. Plantaasin ulkomaailma taas näyttäytyy utopiana, jolla ei ole orjuutettujen mielikuvituksessakaan tarkkaa muotoa. Orjuutettujen käsitykset ulkomaailmasta rakentuvat valkoisilta kuultujen tarinoiden varaan. Myös Yhdysvaltain itsenäisyysjulistuksen esittämät ajatukset kaikkien kansalaisten vapaudesta vaikuttavat siihen, millainen mielikuva orjuutetuille muodostuu plantaasin ulkopuolisesta maailmasta. Plantaasin ulkopuolella orjuutetut kuitenkin havaitsevat, ettei julistuksen vapaus koske heitä, sillä heiltä on esimerkiksi lainsäädännön avulla riistetty ihmisyyden ja näin myös vapaan kansalaisen oikeudet.

Plantaasin kuvaus saarena viittaa juuri siihen, kuinka se on muusta yhteiskunnasta eristetty konkreettinen paikka ja samalla oma pienoisyhteiskuntansa, jossa on voimassa plantaasin

omistajien omat mielivaltaiset lait ja oma hierarkiansa. Kokoelman *Lintukodon rannoilta. Saarikertomukset suomalaisessa kirjallisuudessa* (2017) johdannossa ”Johdatus suomalaisen kirjallisuuden saarille” viitataan John R. Gillisin ja David Lowenthalin saarikäsitykseen, joka esittää saaret paitsi maantieteellisinä ja paikallisina muodostelmina niin myös globaaleina ja metaforisina tiloina (Laakso, Lahtinen & Sagulin 2017, 12). Samassa kokoelmassa Elina Arminen käsittelee artikkelissaan ”Hyvän ja pahan tiedon saari. Luonnon ja ihmisten hallinta Leena Landerin romaanissa *Tummien perhosten koti*” (2017) Landerin romaanin Saarta tilana, jonka avulla teoksessa pohditaan ihmisen hallinnan mahdollisuuksia suhteessa toisiin ihmisiin, itseensä ja luontoon (Arminen 2017, 341). Landerin romaani sijoittuu Turun saaristossa olevaan koulukotiin, jota kutsutaan Saareksi. Arminen esittää tulkinnassaan, että koulukodin johtajan tavassa ottaa Saari hallintaansa tärkeää on valvonta (Arminen 2017, 344). Myös Whiteheadin romaanissa plantaasinomistajat valvovat orjuutettuja, eivätkä nämä saa poistua plantaasin ulkopuolelle. Orjuutettujen elämänpiiri on tarkasti rajattu plantaasin sisäpuolelle. Pakeneminen plantaasilta horjuttaa tätä valvontaa ja samalla paljastaa sen epätäydellisyyden. Toisaalta Marc Shell muistuttaa tutkimuksessaan *Islandology: Geography, Rhetoric, Politics* (2014), kuinka kaikki olemme lopulta yhteydessä toisiimme juuri saarien kautta. Koko Maan voi nähdä yhtenä suurena saarena, jota me ihmiset asutamme. Shell väittääkin, että jollei saaria olisi, joutuisimme mahdollisesti moninaisten kieliemme ja poliittisten järjestelmien vuoksi keksimään ne. (Shell 2014, 247.) Myöskään romaanissa kuvattu plantaasi ei ole täydellisen eristäytynyt ulkomaailmasta, vaan plantaasilla käy myös ulkopuolisia vieraita. Orjuutettujen näkökulmasta käsin heidän elinpiirinsä kuitenkin rajautuu plantaasin alueelle, sillä he eivät voi rangaistuksen uhalla poistua plantaasilta.

Plantaasi kuvataan suljettuna elinpiirinä, josta orjuutetut eivät saa poistua. Yksi keskeinen asia, mikä erottaa plantaasin elämän muusta ympäröivästä yhteiskunnasta on uskonto. Plantaasilla orjuutetut eivät saa harjoittaa mitään uskontoa, vaikka kristinusko on tärkeä osa romaanin kuvaamaa muuta yhteiskuntaa. Esimerkiksi valkoinen Ethel perustelee eriarvoistavaa suhtautumistaan orjuutettuihin kristinuskon kautta: “Slavery as a moral issue never interested Ethel. If God had not meant for Africans to be enslaved, they wouldn’t be in chains.” (UR, 177.) Antropologi Mary Douglas (2000) käyttää käsitettä anomalia, jolla hän viittaa niihin elementteihin ja asioihin, joita ihmiset pitävät lähtökohtaisesti monimerkityksellisimpinä kuin kulttuurinsa tavanomaisia elementtejä ja asioita yleensä. Anomaalisuuden merkityksellistäminen perustuu siihen, että yhteiskunnassa on arvoja, jotka erityisesti rituaalisessa käyttäytymisessä on tuotava esiin. Douglas tuo esiin, että millainen

tahansa luokitusjärjestelmä synnyttää uusia anomalioita. On kulttuurista tai sen instituutioista riippuvaista, koetaanko anomalioiden uhkaavan olemassaolevia oletusarvoja vai ovatko poikkeamat odotuksenmukaisia. (Douglas 2000, 11–12.) Erityisesti uskonnollisessa kontekstissa epäpuhtauden ja puhtauden käsitteistä tulee myös moraalisia ongelmia. Romaanissa orjuutetut nähdään lähtökohtaisesti epäpuhtaampina verrattuna valkoisiin ja orjuutettuihin viitataan Raamatun tarinaa mukailleen Haamin jälkeläisinä: “[...] Edgar Delany knew they were descendants of cursed, black Ham [...] Ethel thought that if they were cursed, they required Christian guidance all the more.” (UR, 175.) Raamatun tarinassa Nooan poika Haam on haamilaisten kansojen kantaisä ja haamilaisilla kansoilla viitataan käytännössä Afrikan mustaan väestöön. Raamatussa Haam toimii isäänsä vastaan, jolloin yksi hänen omista pojistaan määrätään orjuuteen. Tästä johdettu raamatullinen perustelu orjuudelle näkyy romaanissa vahvasti.

4.2 Etelä-Carolina, Pohjois-Carolina ja Tennessee – ”Se on tämän paikan Hob”

Siirryttäessä romaanissa plantaasilta kaupunkiympäristöön korostuvat lakien ja erilaisten instituutioiden merkitys ihmisten elämässä. Erityisen merkityksellisinä instituutioina näyttäytyvät koulut, museot, terveydenhuolto ja oikeuslaitos. Näillä kaikilla instituutioilla on oma suhtautumisensa orjuutettuihin ja ylipäätään mustaan väestöön. Nämä kaikki kuvatut instituutiot ovat valkoisten ehdoilla rakennettu ja siten mustat ovat jo lähtökohtaisesti eriarvoisessa ja alisteisessa asemassa suhteessa valkoisiin. Kuten plantaasillakin osa mustista naisista eristetään erilliseen taloon Etelä-Carolinassa. Tähän taloon numero 40 päätyvät naiset, joiden lapset on viety heiltä esimerkiksi lääketieteellisiin tutkimuksiin vedoten. Näissä tutkimuksissa mustille tartutetaan tietoisesti sairaaloissa vaarallisia tauteja, jotta lääkärit pystyvät havainnoimaan sairauksien oireita ja etenemistä. Myös plantaasilla muulle yhteisölle vaaralliseksi katsotut naiset eristetään Hob-nimiseen mökkiin. Paitsi että Hobissa asuminen eristää naisia muusta yhteisöstä, se myös antaa heille tiettyä turvaa väkivaltaisessa ympäristössä. Heitä pidetään outoina ja tällaisiin naisiin halutaan pitää etäisyyttä:

Young women whispered how they watched her slink away from the cabins on the full moon, to the woods, where she fornicated with donkeys and goats. Those who found this last story less than credible nonetheless recognized the usefulness of keeping the strange girl outside the circle of respectability. (UR, 28.)

Tällöin Hobin naiset löytävät turvaa toisistaan, kun muu orjuutettujen yhteisö on kääntänyt heille selkensä. Samalla tavoin myös naisista, jotka asuvat talossa numero 40, luodaan kuvaa naisina, jotka tarvitsevat eristämistä ja jotka muutoin voisivat olla vaaraksi muille.

Yhtäläisyydet plantaasin Hobiin ovat ilmeiset ja tämä todetaan myös suoraan romaanissa: “‘I didn’t know 40 was special,’ Cora said. ‘It’s your Hob.’” (UR, 103.)

Mary Douglas (2000) käsittelee *Puhtaus ja vaara* -kirjassaan sitä, kuinka 1800-luvulla teologit ja kulttuurientutkimuksesta kiinnostuneet oppineet usein jakoivat ajattelussaan kulttuurit ja uskonnot primitiivisiin ja kehittyneisiin. Kriteerit, joilla uskontoja määriteltiin kehittyneisiin tai primitiivisiin, liittyivät usein käsityksiin epäpuhtaudesta ja pyhydestä. Primitiivisiä uskontoja tulkittiin niin, ettei niistä voitu selkeästi erottaa epäpuhtauteen ja pyhyteen liittyviä sääntöjä. Kehittyneeksi katsotussa uskonnossa taas epäpuhtauteen liittyvät säännöt olivat kadonneet. (Douglas 2000, 58.) Romaanissa valkoiset näkevät orjuutettujen kuuluvan primitiivisyyden piiriin, niin alkuperäisen kulttuurinsa kuin ihmisyytensäkin kautta. Useassa kohden romaania viitataan orjuutettujen oletettuihin heikompiin älyllisiin kykyihin suhteessa valkoisiin:

Had a brand of animal cleverness, the kind you see in pigs sometimes. [...] Michael’s ability never amounted to more than a parlor trick, delighting visitors before the discussion turned as it always did to the diminished faculties of niggers. (UR, 37.)

Tässä sitaatissa kyse on siitä, että orjuutettu Michaelin edellinen omistaja on opettanut hänelle tiettyjä värssyjä ja laulunsanoja, joita hän sitten pystyy esittämään omistajansa vieraille. Ongelmana kuitenkin on, että myös omistajan itsensä tietämys haastavampien sanojen merkityksistä on vähäistä ja myös hänen oma kouluttautumisensa on jäänyt vaatimattomaksi. Tällöin myös orjuutetun täytyy tyytyä vain opettelemaan ulkoa hänelle annetut sanat ja toistamaan ne parhaan kykynsä mukaan. Samalla viitataan orjuutetun elämellisiin pidettyihin piirteisiin ja hänen nähtiin enemmän muistuttavan älyllisiltä kyvyiltään sikaa kuin valkoista ihmistä. Plantaasin ulkopuolella myös mustilla on mahdollisuus opiskeluun. Romaanissa kuvataan entisten orjuutettujen kieltenopiskelua, sillä plantaasilla on puhuttu hyvin erilaista englantia verrattuna siihen mitä valkoiset puhuvat keskenään. Plantaasilla puhuttuun kieleen on sekoittunut monia eri Afrikan kieliä, kun taas valkoisten englannissa on tietty tarkka kielioppi, jota tulee noudattaa puhuessa. Valkoisen opettajan valtasuhde oppilaisiinsa tulee

esiin, kun hän huomauttaa Coran kieliopillisista virheistä kesken keskustelun: “‘That my daddy’s name. My mother, she a Randall.’ ‘That is,’ Miss Lucy said. ‘She is.’” (UR, 95.)

Klaus Brax käsittelee sitä, kuinka Toni Morrison pyrkii *Beloved*-romaanissaan antamaan äänen 1800-luvun Yhdysvaltain orjatarinoiden takana olleelle mustalle subjektille. (Brax 2017, 124). Brax viittaa Morrisonin omaan esseeseen ”The Site of Memory”, jossa Morrison esittää, että valistuksen aika oli myös tieteellisen rasismien aikaa. Esseessään yhtenä esimerkkinä Morrison mainitsee Hegelin (1770–1831) vuonna 1813 esittämän väitteen siitä, ettei mustilla ole omaa historiaa eivätkä he ole kykeneviä ilmaisemaan itseään modernilla kielellä. (Brax 2017, 130–131.) Whiteheadin romaanissa tämä näkyy niin, etteivät mustat osaa puhua täydellisesti valkoisten kieltä. Romaanissa mustat vertautuvat taidoiltaan lähinnä valkoisten lapsiin, jotka usein käyvät samoja kouluja, joissa plantaaseilta paenneet ja vapaaksi ostetut entiset orjuutetut opettelevat täysin uudelta tuntuvan kielen alkeita. Toisaalta Coralla ei vaikuta olevan ongelmia puhuessaan muulloin kuin opettajien kanssa käydyissä keskustelutilanteissa. Tällöin opettajien tekemät huomautukset tehdyistä virheistä näyttäytyvät myös vallankäyttönä.

Toni Morrison viittaa esseekokoelmassaan *The Origin of Others* (2017) todelliseen tapaukseen 1800-luvun puolivälistä, jossa orjuutettua Margaret Garner -nimistä naista syytettiin oikeudessa lapsenmurhasta. Liittovaltion aluetuomari kuitenkin päätti, että kyseissä tapauksessa sovellettaisiin lähtökohtaisesti karanneiden orjien palauttamista koskevaa lakia. Margaret Garneria ei nähty lain edessä ihmisenä, vaan hänen tulkittiin olevan ensisijaisesti omistajansa omaisuutta. Näin hänen tulkittiin olevan enemmän eläin kuin ihminen. (Morrison 2017, 90–91.) Tämä kuvastaa kyseisen aikakauden valkoisten ja valkoisten rakentaman lainsäädännön käsityksiä orjuutetuista. Toisaalta *The Underground Railroad* -romaanin käsittelee myös sitä, kuinka myöskään kaikkia valkoisia ei pidetty samanarvoisina, vaan esimerkiksi Euroopasta tuleviin siirtolaisiin suhtauduttiin väheksyvästi. Seuraavassa kuvataan siirtolaisten tuloa New Yorkin satamaan:

Everything they owned in sacks, half starving. Hapless as niggers, by any measure. [...] This dirty white flood with nowhere to go but out. South. West. The same laws governed garbage and people. The gutters of the city overflowed with offal and refuse – but the mess found its place in time. (UR, 77.)

Euroopasta saapuvia siirtolaisia kuvataan likaisten valkoisten tulvaksi ja heitä verrataan roskiin erotuksena muista valkoisista, joita pidetään varsinaisina ihmisinä. Tällä likaisuuden ja epäpuhtauden korostamisella tehdään eroa suhteessa niihin valkoisiin, jotka ovat jo

asuttaneet Amerikkaa ennen uusia siirtolaisia. Heidän paikkaansa ei myöskään nähdä New Yorkin kaltaisessa jo kehittyneemmässä kaupungissa, vaan heidän tulisi jatkaa palkallisina orjuutettujen työtä puuvillapelloilla. Romaanissa valkoinen lääkäri Stevens huomauttaa, kuinka hän kokee irlantilaisella haudanryöstäjällä olevan enemmän yhteistä mustien kanssa kuin hänenlaisensa valkoisen koulutetun ihmisen kanssa: “Indeed, an uneducated Irishman like Carpenter, steered by society to a life of rummaging graves, had more in common with a negro than a white doctor. If you considered the matter at length. He wouldn’t say that aloud, of course.” (UR, 129.) Tämä korostaa yhteiskunnan hierarkkisuutta, jossa valkoinen lääkäri on yhteiskunnallisesti irlantilaisen ruumiinryöstäjän yläpuolella. Samalla tässä erotellaan amerikkalaiset valkoiset ja irlantilaiset toisistaan. Toisaalta tällä ruumiinryöstäjällä on sama nimi Carpenter kuin minkä Cora sai aloittaessaan uuden elämän plantaasin ulkopuolella “Bessie Carpenter” (UR, 96). Jos ruumiinryöstäjä Carpenter ryöstää mustien ruumiita haudoistaan, herää kysymys kenen identiteetin ja nimen Cora oikeastaan ryöstää itselleen, kun hän esiintyy väärällä nimellä. Rikkomalla lakia molemmat tavallaan yrittävät selviytyä siinä yhteiskunnassa, jonka valkoiset ovat rakentaneet. Plantaasille orjuutetut tulevat monista eri Afrikan heimoista. Eri heimoihin kuulumista ei käsitellä lähtökohtaisesti negatiivisena asiana. Eri heimoihin kuuluvista ihmisistä tunnistetaan erilaisia ominaispiirteitä, mutta lopulta kaikki orjuutetut ovat kuitenkin yhtä heikossa asemassa.

Ensisijaisesti romaanissa kaikki instituutiot ja julkiset tilat on rakennettu valkoisia varten. Tämä tulee selkeästi esiin esimerkiksi silloin, kun Coran täytyy kulkea sairaalaan sisään erillisen mustille tarkoitetun sisäänkäynnin kautta: “The colored entrance was around the side but apart from that was identical to the white entrance, in the original design and not an afterthought, as was so often the case” (UR, 107). Se, että sairaalan mustille tarkoitetun sisäänkäynnin kuvataan olevan täsmälleen samanlainen kuin valkoisten sisäänkäynnin, kuvastaa sitä, kuinka romaanissa kuvatuilla instituutioilla on omat intressinsä saada luotua luottamusta suhteessa mustaan väestöön. Kuitenkin erilliset sisäänkäynnit symboloivat niitä ennakkoluuloja ja järjestelmän sisällä olevaa rasismia, jotka ovat arkea romaanin kuvaamassa 1800-luvun Yhdysvalloissa.

4.3 Indiana ja pohjoinen – Utopia vapaudesta

Romaanin kuvaamassa Indianassa orjuutettujen jo plantaasilla syntynyt vapauden idea hetkellisesti toteutuu. Indianassa plantaaseilta paenneet ja itsensä vapaaksi ostaneet entiset

orjuutetut asuvat Valentinen tilalla, jonka läheisyydessä sijaitsee yksi maanalaisen rautatien asemista ja joka on tarkoitettu paikaksi, josta paenneet voivat etsiä suojaa. Keskeistä on, että tilan omistavat ja sen toiminnasta vastaavat mustat itse. Tilan omistaja on puoliksi etiopialainen ja puoliksi valkoinen mies kuten romaanissa kuvataan: “White people took John Valentine as one of theirs, Royal said. His skin was very light. Any person of color recognized his Ethiopian heritage immediately.” (UR, 239.) Hänen vaimonsa on vapaaksi ostettu entinen orjuutettu. Näin romaanissa kuvataan ensimmäisen kerran paikkaa, jonka mustat itse omistavat ja jonka sisäiset säännöt he määrittelevät itse. Romaanissa kuvataan samalla ensimmäisen kerran demokraattista päätöksentekoa, kun kaksi ehdokasta kisaavat väenkokouksessa siitä, kuka pääsee toimimaan tilan johtopaikoilla. Monin tavoin Valentinen tila näyttäytyy vastakkaisena suhteessa plantaasiin. Tämä todetaan suoraan myös romaanissa: “Everything on Valentine was the opposite” (UR, 246). Kuitenkin vapaus ja Valentinen tilan tasa-arvoisemmat toimintatavat eivät ulotu tätä yhtä yksittäistä paikkaa kauemmaksi, sillä tilaa ympäröivän valkoisten sääntöjen mukaan elävän yhteiskunnan asenteet ja lait suhteessa mustiin eivät ole muuttuneet. Tämä näkyy esimerkiksi siten, että tilan läheiseen rehukaupan ikkunaan on ripustettu ”vain valkoisille” -kyltti. Näin kauppa ilmoittaa, etteivät he palvele mahdollisia mustia asiakkaita. Valentinen tilan omistaja myös kiteyttää Coralle sen, että heidän on mustina itse rakennettava oma tulevaisuutensa: ““Don’t you know? White man ain’t going to do it. We have to do it ourselves.”” (UR, 278.) Tämä ajatus oman tulevaisuuden luomisesta nousee vahvasti esille myös silloin, kun Cora vieraillee tilan kirjastossa ja löytää afrikkalais-amerikkalaisen kirjallisuuden perintöä:

And the disparate literature of the colored tribes. Accounts of African empires and the miracles of the Egyptian slaves who had erected pyramids. [...] Phillis Wheatley and Jupiter Hammon. [...] Cora read the accounts of slaves who had been born in chains and learned their letters. [...] They were the stories of all the colored people she had ever known, the stories of black people yet to be born, the foundations of their triumphs. (UR, 273–274.)

Tutustuessaan näihin kirjallisiin lähteisiin Coran silmien eteen samalla piirtyy kuva afrikkalais-amerikkalaisten ja erityisesti orjuutettujen omasta historiasta. Romaanissa mainitut Phillis Wheatley (1753–1784) ja Jupiter Hammon (1711–1806) ovat ensimmäisiä afrikkalais-amerikkalaisia kirjailijoita, joiden tekstejä on julkaistu. Sekä Wheatley että Hammon syntyivät orjuuteen, mutta heidän omistajansa antoivat heille mahdollisuuden kouluttautua. Näin romaanissa afrikkalais-amerikkalaisille on jo muodostunut oma kirjallinen perintönsä ja historiansa, jota ei voi hävittää. Uudet mustien sukupolvet voivat rakentaa omaa

tulevaisuuttaan tietäen oman historiansa. Valentinen tilan hetkellinen vapaus ja suoja antavat mustille mahdollisuuden muodostaa romaanin aikana ensimmäistä kertaa omaa identiteettiään suhteessa amerikkalaisuuteen ja Amerikkaan ylipäättään: ““We have a legal right as American citizens to be here”” (UR, 277). Samalla he kuitenkin näkevät itsensä erillisenä ryhmänä Amerikan sisällä: ““For we are Africans in America. Something new in the history of the world, without models for what we will become. [...]”” (UR, 286.) Amerikka kuvataan romaanissa myös harhana, jota sellaisenaan ei todellisuudessa ole edes olemassa. Se on kuin valkoisten rakentama kuvitelma heidän omasta valtiostaan, vaikka muiden kuin valkoisten näkökulmasta se perustuu monin tavoin hyväksikäytölle, alkuperäiskansan tappamiselle ja heidän maidensa varastamiselle. Toisaalta Julie Mullaney kirjoittaa, kuinka postkoloniaalinen kirjallisuus kiinnittää huomionsa paitsi historiaan myös maantieteeseen. Sanat ja kieli voivat auttaa meitä pääsemään sellaisiin paikkoihin, joiden kuvaaminen esimerkiksi kartoilla voi olla hankalaa. Kartoilla on kuitenkin oma kolonialistinen historiansa. (Mullaney 2010, 41.) Toisaalta kieli voi toimia myös ulossulkevana asiana, jos yhteistä kieltä ei ole. Cora joutuu moniin tilanteisiin, joissa hänen kielitaitonsa ei aluksi riitä. Kuitenkin opiskelujen, kaupungissa asumisen ja museolla työskentelyn seurauksena hänen taitonsa kohenevat, mutta samalla hän saa huomata, kuinka väkivaltaista ja ulossulkevaa kieli voi olla.

Kuten Nicole Waller vielä huomauttaa romaanissa vapaus ei kiinnity mihinkään yhteisiin sopimuksiin esimerkiksi kansalaisuudesta tai paremmista työoloista, sillä lopulta orjuutettu väestö tietää olevansa järjestelmän ulkopuolella. Waller tulkitsee Whiteheadin romaania niin, että se hiljalleen sammuttaa toivon mahdollisesta aidosta vapaudesta. (Waller 2022, 54.) Tulkitsen myös näin, että viimeistään paenneiden afrikkalais-amerikkalaisten yhteisöön suunnattu väkivaltainen isku poistaa mahdolliset toiveet siitä, että tasavertainen vapaus voisi koskea myös orjuutettuja ja heidän läheisiään ainakaan tässä kuvatussa hetkessä. Romaani kuvaa yhteiskuntajärjestelmää, jonka väkivaltaa ja sortoa ei voi yksiselitteisesti vain paeta. Kuitenkin Cora selviytyy väkivaltaisesta selkkauksesta ja edelleen romaanin lopussa jatkaa pakomatkaansa, joten tällä tavoin romaani jättää pienen toivon mahdollisuuden elämään. Kuitenkaan suorita viitteitä siitä, että ympäristö olisi muuttumassa avoimemmaksi hänen kaltaisilleen ei varsinaisesti anneta.

Romaanissa mustien vapaus näyttäytyy vain hetkellisenä ja pääosin utopiana. Kuitenkin sosiologi Ruth Levitas tuo esiin tutkimuksessaan *Utopia as Method. The Imaginary Reconstitution of Society* (2013), että utopian voi ennen kaikkea nähdä metodina, eikä jonain saavutettavana päämääränä. Tällöin keskeistä on vaihtoehtoisten tulevaisuuksien tutkiminen.

(Levitas 2013, xiii–xviii.) Näin tulkiten myös romaanin kuvaama yhteisö Indianassa voi näyttäytyä vaihtoehtoisena tulevaisuutena, joka ei kuitenkaan romaanin kuvaamassa yhteiskunnassa ole vielä mahdollinen. Levitas toteaa, kuinka utopian on laajalti ajateltu tarkoittavan ihanneyhteiskuntaa tai toivottua paikkaa, joka ei kuitenkaan ole eikä voi olla olemassa. Tällöin on kyse kuvitelmista, jotka ovat lähtökohtaisesti epärealistisia, eikä niillä tällöin välttämättä ole suoraa yhteyttä reaalisen maailman kanssa. (Levitas 2013, 6.) Voidaan ajatella, että romaanin kuvaama yhteisö Valentinen tilalla vastaa tällaista utopistista kuvitelmaa, joka ei kuitenkaan ole romaanin kuvaamassa yhteiskunnassa mahdollinen. Utopiaa lähellä on myös nostalgian käsite. Antto Vihma kuvaa kirjassaan *Nostalgia. Teoria ja käytäntö* (2021), kuinka nostalgia toimi 1800-luvulla ikään kuin varaventiilinä kyseisen vuosisadan mullistuksissa. Nostalgia pyrkii säästämään jonkinlaisen yleisen ja kiillotetun kuvan menneestä ajasta, jonka todellinen monimutkaisuus ja ristiriitaisuus alkaa jo unohtua. Uudella tavalla nostalgian mahdollistivat 1800-luvun viestintäteknologiat, jotka toivat aiemmin yksilötasolla koetun nostalgian julkiseen tietoisuuteen. (Vihma 2021, 47.)

Romaani kuvaa selvästi murrosvaihdetta, jossa valkoiset haluavat pitää kiinni nostalgisesta käsityksestä itsestään mantereen valloittajina, joilla on erilliset oikeudet alistaa muita. Kuitenkin romaanissa mustille on muodostumassa identiteetti kansalaisina, joilla pitäisi olla myös kansalaisten oikeudet. Valkoisten nostalgia itsestään ja mustien toiveet paremmasta tulevaisuudesta ovat romaanissa konfliktissa. Romaanissa myös tuodaan esiin, kuinka monet henkiinjääneet muistelevat myöhemmin tapahtumia ja kertovat tarinaa eteenpäin omasta pelastumisestaan ja muiden menehtymisestä valkoisten hyökkäyksessä Valentinen tilalla. Näiden pelastuneiden ja heidän tarinoidensa kautta luodaan yhteys mustien mahdolliseen tulevaisuuteen.

Valentinen tilan lisäksi vapautta käsitellään Coran äidin Mabelin kautta. Mabelin kuvataan kokeneen hetkellisen vapauden ennen kuolemaansa. Mabel pakenee plantaasilta ja hän on hetken koskemattomassa luonnossa ilman mielivaltaisia omistajansa sääntöjä. Kuitenkaan vain plantaasielämään tottuneena hän ei osaa toimia arvaamattomassa luonnossa, jolloin hän uppoaa suohon. Hän kuitenkin ehtii sanoa “Here” (UR, 266) ennen kuin hän vajoaa suohon ja menehtyy. Kysymykseksi jää, kenellä nämä sanat suunnataan. Ne voisivat olla suunnattu kohti korkeampia voimia kuoleman edessä, mutta itse tulkitsen sanan merkitsevän ja rajaavan konkreettisesti sitä vapauden hetkeä, joka hetkellisesti romaanissa on olemassa.

5 Lopuksi

Tässä pro gradu -tutkielmassani olen tarkastellut, kuinka Colson Whiteheadin romaanissa *The Underground Railroad* orjuuden vaihtoehtoinen historia muodostuu. Olen hyödyntänyt Toni Morrisonin ajatuksia amerikkalaisen valkoisen mielikuvituksen vallitsevuudesta amerikkalaisessa kirjallisuudessa. Kuten Morrison myös Whitehead kirjoittaa tätä valkoista mielikuvitusta vastaan ja ottaa tilaa mustille äänille yhdysvaltalaisessa nykykirjallisuudessa. Whiteheadin romaanissa äänen saa nuori orjuutettu nainen Cora. Hän on romaanissa aktiivinen toimija, ja hänen kauttaan romaanin kuvaaman yhteiskunnan sortavat rakenteet tulevat näkyviksi. Pakenemalla plantaasilta Cora toimii vastoin odotuksia ja samalla hänen kauttaan näemme, miten orjuutettuun suhtaudutaan plantaasin ulkopuolella. Työssäni avaan näitä näkökulmia ekokritiikin avulla. Erityisesti afrikkalais-amerikkalaisessa ekokritiikissä korostuu, ettei afrikkalais-amerikkalaisia pidä tarkastella lähtökohtaisesti vain yhtenäisenä joukkona. Omassa tarkastelussani mustan maantieteen käsite on ollut oleellinen. Avaan käsitettä Nicole Wallerin artikkelin avulla.

Huomioin työssäni, miten fiktio osallistuu afrikkalais-amerikkalaisen todellisuuden muodostumiseen. Kuvattaessa afrikkalais-amerikkalaista todellisuutta tähän usein linkittyy ylisukupolviset, traumaattiset kokemukset. Näin on myös Coran kohdalla, sillä hän on orjuutettu jo kolmannessa sukupolvessa. Häntä ennen myös hänen isoäitinsä ja äitinsä olivat orjuutettuja samalla plantaasilla, jolla Corakin on kasvanut. Vaikka isoäiti ja äiti ovat fyysisesti poissa, he tulevat näkyviksi romaanin kerronnassa, kun Coran muistojen kautta isoäidin kertomukset hänen menneisyydestään ovat osana Coran omaa nykyisyyttä.

Afrikkalais-amerikkalaisessa kertomusperinteessä keskeistä on puhuttu kieli. Romaanissa kuvataan plantaasilta paenneen Coran ja esimerkiksi valkoisten opettajien välisiä puhetilanteita, joiden kautta kommunikaatio-ongelmat ja toisaalta vallankäyttö tulevat näkyviksi. Coran kielitaito on jäänyt heikoksi, sillä plantaasilla orjuutetuilla ei ollut mahdollisuutta käydä koulua. Plantaasilta paon jälkeen hän aloittaa kieliopinnot, jotta hän oppisi puhumaan valkoisten käyttämää englantia, sillä hänen oma sanavarastonsa näyttäytyy uudessa ympäristössä suppeana, eikä Cora aina ymmärrä kaikkia uusia sanoja, joita hän ympärillään kuulee. Ilman tarvittavaa kieltä asioita on mahdotonta kuvata tyhjentävästi. Tällaiseen tilanteeseen joutuu esimerkiksi Coran äiti, joka pakenee plantaasilta ja tämän jälkeen miettii kuinka voisi kuvata tyttärelleen kaiken näkemänsä, sillä selvästikään hänen kielitaitonsa olisi sellainen, että hänellä olisi sanat kaikelle näkemälleen.

Romaanin kuvaamassa yhteiskunnassa rakenteellinen rasismi on alati läsnä. Omalla toiminnallaan Cora usein kyseenalaistaa vallitsevaa järjestelmää ja samalla hän tekee myös sortavat rakenteet ja rasismin näkyviksi. Coran alisteinen asema valkoisiin nähden näkyy selkeästi, vaikka kaupunkiympäristön monimutkaisemmat valtasuhteet ja hierarkiat aluksi myös peittävät taustalla olevaa väkivaltaista järjestelmää. Kuitenkin on selvää, ettei Coralla ole kaikkia samoja mahdollisuuksia kuin hänen ympärillään olevilla valkoisilla.

Romaanista nousee myös esiin ajatus Amerikan alkuperäisasukkaiden ja orjuutettujen yhtäläisyyksistä. Molemmat ihmisryhmät ovat tulleet sorretuiksi valkoisten valloittajien toimesta. Amerikan alkuperäisasukkailta vietiin oikeus heidän omaan maahansa ja orjuutetuilta taas riistettiin itsemääräämisoikeus heidän omiin kehoihinsa. Orjuutetut nähdään ei-ihmisinä, mitä kautta heitä on mahdollista kohdella kuin eläimiä tai kauppatavaraa. Romaanin kuvaamassa ajassa myös lainsäädäntö oli rakennettu tällaisten ajatusten varaan. Lainsäädäntöä halutaan kiristää entisestään, koska monet valkoiset pelkäävät orjuutettujen oletettua kosta heitä sortaneita kohtaan.

Analyysissäni tarkastelin romaanin kuvaamien ympäristöjen ja mustien konfliktista suhdetta. Kaikkein selvimmin mustiin kohdistettu sorto näkyy puuvillaplantaasilla, jossa orjuutetut on alistettu pakkotyöhön väkivallan uhalla, eikä heillä lähtökohtaisesti ole mahdollisuuksia paeta. Romaanin kerronnassa plantaasin ja plantaasia ympäröivän muun yhteiskunnan todellisena ”kuninkaana” nähdään puuvilla. Plantaasilla on sekä yhtäläisyyksiä että eroavaisuuksia verrattuna sitä ympäröivään muuhun yhteiskuntaan. Kuvaus plantaasista ja plantaasinomistajien ja orjuutettujen suhteesta paljastaa hyvin selkeästi, millaisessa yhteiskunnallisessa asemassa orjuutetut joutuvat elämään.

Myöskään kaupunkiympäristö ei takaa orjuutetuille turvaa, sillä siellä rakenteellinen rasismi on nähtävissä niin lainsäädännössä, koulutuksessa, terveydenhuollossa kuin myös siinä, miten julkiset rakennukset on rakennettu. Monissa julkisissa rakennuksissa on mustille erilliset sisäänkäynnit. Kaikki julkiset instituutiot on rakennettu valkoisten ehdoilla ja heidän tarpeitaan ajatellen. On selvää, ettei pakeneminen kaupunkiin lopettanut sortoa, vaan se tekee eriarvoisen järjestelmän entistä näkyvämmäksi.

Romaanin kuvaamassa yhteiskunnassa orjuutettujen toiveet vapaudesta näyttävät valkoisten näkökulmasta utopistisina. Plantaasinomistajahan tarvitsee aina uutta työvoimaa tai

terveydenhoito ihmiskokeensa, jotta lääketiede voisi kehittyä. Samalla romaanissa kuvataan jo yhteiskunnallista muutosta, kun irlantilaisia maahanmuuttajia palkataan plantaaseille töihin, jolloin enää ei olla riippuvaisia vain orjuutettujen työpanoksesta pelloilla. Keskeistä on myös se, kuinka afrikkalais-amerikkalainen kirjallinen perintö on alkanut romaanin kuvaamana jo kehittyä, joten afrikkalais-amerikkalaisten oma kulttuuri alkaa nousta eri tavoin esille, eikä sitä voi enää ohittaa. Afrikkalais-amerikkalaisten kirjailijoiden kautta musta mielikuvitus nousee valkoisen rinnalle laajentaen näkökulmia ja tehdäkseen myös mustan kokemuksen relevantiksi.

Coran etsimä vapaus paljastuu mahdottomaksi siinä ympäristössä, jossa hän yrittää elää. Hänen ainoaksi vaihtoehdokseen jää pakeneminen jälleen. Samalla Cora näyttäytyy erilaisena kuin valkoisen mielikuvituksen kautta kuvattu valkoinen miessankarihahmo. Cora on musta nuori nainen, joka pyrkii itsenäisesti hahmottamaan paikkaansa yhteiskunnassa, joka ei ole lähtökohtaisesti rakentunut hänenkaltaistensa ehdoilla. Abstraktiksi jäävä ”Pohjoinen” sisältää edelleen mahdollisuuden paremmasta elämästä ja sitä kohti Cora pyrkii suunnistamaan tietämättä tälläkään kertaa mitä hänellä on edessään tai mihin hän on tarkalleen menossa.

Olen tutkielmassani tarkastellut Whiteheadin romaania yhteiskunnallisesti kantaaottavana romaanina. Samalla, kun romaanissa hahmotellaan orjuuden vaihtoehtoista historiaa, se myös ottaa kantaa yhteiskunnan pinnan alla oleviin sortaviin ja rasistisiin rakenteisiin. Romaani valottaa sitä, kuinka rasismi on läsnä kaikkialla: kielessä, arkkitehtuurissa, terveydenhuollossa tai vaikka siinä, kuinka esitämme joidenkin historiallisten tapahtumien kulun.

Tulevaisuudessa tarkastelemani aihetta voisi laajentaa huomioimalla myös muita tämän hetken afrikkalais-amerikkalaisia nykykirjailijoita. Sivuan työssäni vain lyhyesti Ta-Nehisi Coatesin romaania *The Water Dancer* (2019), mutta jatkossa myös tämän romaanin teemoihin orjuuteen liittyen olisi mielenkiintoista perehtyä paremmin. *The Underground Railroad* -romaanin kannalta voisi olla mielenkiintoista käsitellä vielä tarkemmin mustien käyttämän ”kansankielen” ja valkoisten käyttämän kielen välisiä eroja ja niiden jännitteistä suhdetta. Tarkastelin tätä näkökulmaa hieman Henry-Louis Gatesin ajatuksiin nojautuen, mutta erityisesti romaanin orjuutettujen käyttämää puhuttua kieltä voisi analysoida tarkemmin.

Romaanin kuvaamat teemat ovat ajankohtaisia myös tänä päivänä. Black Lives Matter (BLM) -liike sai alkunsa Yhdysvalloissa vuonna 2013. Liikkeen on tarkoitus vastustaa

poliisiväkivaltaa, jonka kohteena afrikkalais-amerikkalaiset edelleen usein ovat. BLM-liike sai erityisen suurta maailmanlaajuista huomiota vuonna 2020, kun sen kautta osoitettiin mieltä George Floydin menehtyttyä poliisin väkivallan seurauksena. Myös Suomessa viime vuosina ovat puhuttaneet eri asuinalueiden ja esimerkiksi koulujen segregoituminen. Monet mediat Suomessa julkaisivat viime syksynä (esimerkiksi Yle 25.10.2023) uutisen Euroopan unionin perusoikeusviraston tekemästä raportista, jonka mukaan Suomi on unionin kolmanneksi rasistisin maa mustia ihmisiä kohtaan. Uutisessa todetaan, että Suomessa mustat kohtaavat rasismia esimerkiksi työpaikoilla, asunnonhaussa ja etsiessään uutta työtä. On tärkeää kiinnittää huomiota asenteisiimme, ennakkoluuloihimme ja järjestelmän sisällä olevaan rasismiin. Vain toimimalla tietoisesti toisin voimme puuttua sortaviin rakenteisiin.

Lähteet

Primäärilähteet

UR = Whitehead, Colson (2016). *The Underground Railroad*. Doubleday. New York.

Sekundäärilähteet

Abel, Elizabeth (1993). ”Black Writing, White Reading: Race and the Politics of Feminist Interpretation”. *Critical Inquiry*, vol 19, (3). 470–498.

Alexander, M. Jacqui (1991). ”Redrafting Morality. The Postcolonial State and the Sexual Offences Bill of Trinidad and Tobago”. Teoksessa *Third World Woman and the Politics of Feminism*. Toimittaneet Chandra Talpade Mohanty, Ann Russo & Lourdes Torres. Indiana University Press. Bloomington.

Arbor, Ann (2020). ”Whitehead Colson 1969–.” ProQuest Biographies.
<https://www.proquest.com/lion/docview/2540713693?accountid=14774>.
 [Haettu 21.11.2022].

Arminen, Elina (2017). ”Hyvän ja pahan tiedon saari. Luonnon ja ihmisten hallinta Leena Landerin romaanissa *Tummien perhosten koti*”. Teoksessa *Lintukodon rannoilta. Saarikertomukset suomalaisessa kirjallisuudessa*. Toimittaneet Maria Laakso, Toni Lahtinen & Merja Sagulin. Suomalaisen kirjallisuuden seura. Helsinki. 341–356.

Armstrong, Catherina (2020). *American Slavery, American Imperialism. US Perceptions of Global Servitude, 1870–1914*. Cambridge University Press. Cambridge.

Ashe, Bertram D. (2002). *From Within the Frame: Storytelling in African American Studies*. Taylor & Francis Group. London.

Assmann, Jan (2010). ”Communicative and Cultural Memory”. Teoksessa *A Companion to Cultural Memory Studies*. Toimittaneet Astrid Eril ja Ansgar Nünning. De Gruyter. Berlin. 109–118.

Brax, Klaus (2017). *Unhoon jääneiden huuto. Kolme tutkielmaa postmodernista historiallisesta romaanista*. BTJ Finland. Helsinki.

- Coates, Ta-Nehisi (2017). *Esipuhe – Toni Morrison: The Origin of Others*. Harvard University Press. Cambridge & London. vii–xvii.
- Cohn, Dorrit (2006). *Fiktio mieli*. Suomentanut Paula Korhonen, Markku Lehtimäki, Kai Mikkonen ja Sanna Palomäki. Gaudeamus. Helsinki.
- Douglas, Mary (2000). *Puhtaus ja vaara. Ritualistisen rajanvedon analyysi*. Suomentanut Virpi Blom ja Kaarina Hazard. Vastapaino. Tampere.
- Euroopan unionin perusoikeuksienvirasto, (2023). ”Being Black in the Eu – Experiences of people of African Descent”. https://fra.europa.eu/sites/default/files/fra_uploads/fra-2023-being-black_in_the_eu_en.pdf. [Haettu 7.4.2024].
- Gallagher, Catherine (2018). *Telling It Like It Wasn't: The Counterfactual Imagination in History and Fiction*. University of Chicago Press. Chicago.
- Gates, Henry-Louis (1989). *Signifying Monkey: A Theory of African-American Literary Criticism*. Oxford University Press. Oxford.
- Goffman, Erving (1971). *Arkielämän roolit. Oikeilla jäljillä rooliviidakossa*. Suomentanut Erkki Puranen. WSOY. Helsinki.
- Hakkarainen, Marja-Leena (2018). ”Oma ja vieras vesi. Valtameret ylijämaisina tiloina Yoko Tawadan tuotannossa”. Teoksessa *Veteen kirjoitettu. Veden merkitykset kirjallisuudessa*. Toimittaneet Markku Lehtimäki, Hanna Meretoja ja Arja Rosenholm. Suomalaisen kirjallisuuden seura. Helsinki. 93–111.
- Hirsch, Marianne (2008). ”The Generation of postmemory”. *Poetics Today*. Vol. 29 (1). 103–128.
- Ilmonen, Kaisa (2018). ”Halun merentiede. Michelle Cliff ja transatlanttinen karibialainen kirjallisuus”. Teoksessa *Veteen kirjoitettu. Veden merkitykset kirjallisuudessa*. Toimittaneet Markku Lehtimäki, Hanna Meretoja ja Arja Rosenholm. Suomalaisen kirjallisuuden seura. Helsinki. 112–133.
- Klestil, Matthias (2020). ”New Directions in African American Ecocriticism”. *Ekozona*, vol 11 (1). 192–196. <https://doi.org/10.37536/ECOZONA.2020.11.1.3262>. [Haettu 20.11.2022].
- Laakso, Maria; Lahtinen, Toni & Sagulin, Merja (2017). ”Johdatus suomalaisen kirjallisuuden saarille”. Teoksessa *Lintukodon rannoilta. Saarikertomukset suomalaisessa kirjallisuudessa*. Toimittaneet Maria Laakso, Toni Lahtinen ja Merja Sagulin. Suomalaisen kirjallisuuden seura. Helsinki. 9–43.
- Lahtinen, Toni & Lehtimäki Markku (2008). ”Johdatus ekokriittiseen kirjallisuudentutkimukseen”. Teoksessa *Äänekäs kevät. Ekokriittinen*

- kirjallisuudentutkimus. Toimittaneet Toni Lahtinen ja Markku Lehtimäki. Suomalaisen kirjallisuuden seura. Helsinki. 7–28.
- LaRoche, Cheryl Janifer (2014). *Free Black Communities and the Underground Railroad: The Geography of Resistance*. University of Illinois Press. Urbana.
- Levander, Caroline F. (2013). *Where is American Literature?*. Wiley-Blackwell. Chichester.
- Li, Stephanie (2019). ”Genre Trouble and History’s Miseries in Colson Whitehead’s *The Underground Railroad*.” *Melus*. Vol. 44 (2). 1–23.
<https://doi.org/10.1093/melus/mlz010>. [Haettu 18.11.2022].
- Lähteenmäki, Ilkka (2016). Kontrafaktuaalinen historia – mahdollisuus, ilmiö vai harhaoppi? Teoksessa *Historian teoria. Lingvistikisestä käänteestä mahdolliseen historiaan*. Toimittaneet Kari Väyrynen ja Jarmo Pulkkinen. Vastapaino. Helsinki. 171–206.
- Madera, Judith (2015). *Black Atlas: Geography and Flow in Nineteenth-Century African American Literature*. Duke University Press. Durham.
- McDonald, Paul (2013). *Reading Toni Morrison’s ‘Beloved’*. Humanities Ebooks, LLP.
- Mellis, James (2019). ”Continuing Conjure: African-Based Spiritual Traditions in Colson Whitehead’s *The Underground Railroad* and Jesmyn Ward’s *Sing, Unburied, Sing*.” *Religions*. Vol. 10. 1–14.
<https://doi-org.ezproxy.utu.fi/10.3390/rel10070403>. [Haettu 28.10.2022].
- Mies, Maria & Shiva, Vandana (2014). *Ecofeminism*. Zed Books. London.
- Morrison, Toni (2017). *The Origin of Others*. Harvard University Press. Cambridge & London.
- Morrison, Toni (1998). ”The Site of Memory”. Teoksessa *Inventing the Truth: The Art and Craft of Memoir*. Toimittanut William Zinsser. Mariner Books. New York. 183–200.
- Morrison, Toni (1996). *Soittoa pimeässä. Valkoihoisuus ja kirjailijan luova mielikuvitus*. Alkuteos *Playing in the Dark. Whiteness and the Literary Imagination* (1993). Suomentanut Marja Alopaeus. Tammi. Helsinki.
- Mullaney, Julie (2010). *Postcolonial Literatures in Context*. Continuum International Publishing Group. New York & London.
- Murphey, Kathleen (2018). ”Science Fiction/Fantasy Takes on Slavery: N.K. Jemisin and Tomi Adeyemi”. *Pennsylvania Literary Journal*, Cochran. Vol. 10 (3). 106.
<https://www.proquest.com/scholarly-journals/science-fiction-fantasy-takes-on-slavery-n-k/docview/2161271243/se-2?accountid=14774>. [Haettu 29.10.2022].
- Peterson, Braxton James (2011). ”Eco-critical Focal Points: Narrative Structure and Environmentalist Perspectives in Morrison’s *A Mercy*”. Teoksessa *Toni Morrison’s*

- A Mercy: Critical Approaches*. Toimittaneet Shirley A. Stave and Justine Tally. Cambridge Scholars Publishing. Cambridge. 9–22.
- Phelan, James (2007). *Experiencing Fiction. Judgments, Progressions and the Rhetorical Theory of Narrative*. The Ohio State University Press. Columbus.
- Rifkin, Mark (2019). *Fictions of Land and Flesh: Blackness, Indigeneity, Speculation*. Duke University Press. Durham.
- Rifkin, Mark (2009). *Manifesting America: The Imperial Construction of U.S. National Space*. Oxford University Press. Oxford & New York.
- Shell, Marc (2014). *Islandology: Geography, Rhetoric, Politics*. Stanford University Press. Stanford.
- Taoua, Phyllis (2021). ”The Chance of Freedom: Of Storytelling and Memory in Neo-Slave Narratives”. *Transition* (131). Indiana University Press. Cambridge. 194–213.
https://utuvolter.fi/permalink/358FIN_UTUR/1rsgc7g/cdi_proquest_journals_2616222816. [Haettu 10.2.2023].
- Valkeakari, Tuire (2001). ”Kohti dialogisen avoimuuden rauhaa. Sota historiallisena aiheena Toni Morrisonin romaaneissa.” Teoksessa *Kohti ymmärtävää dialogia*. Toimittaneet Mika Hallila ja Tellervo Krogerus. Suomalaisen kirjallisuuden seura. Helsinki.
- Vihma, Antto (2021). *Nostalgia. Teoria ja käytäntö*. Teos. Helsinki.
- Voipio, Myry (2017). ”Ei enää koskaan. Sukupuolitetun väkivallan kuvauksia uudessa suomalaisessa kotimaisessa tyttökirjallisuudessa”. Teoksessa *Sukupuoli ja väkivalta. Lukemisen etiikkaa ja politiikkaa*. Toimittaneet Sanna Karkulehto ja Leena-Maija Rossi. Suomalaisen kirjallisuuden seura. Helsinki. 121–135.
- Waller, Nicole (2022). ”Marronage or Underground? The Black Geographies of Colson Whitehead’s *The Underground Railroad* and Ta-Nehisi Coates’s *The Water Dancer*”. *Melus*. Vol. 47 (1). 45–70. <https://doi.org/10.1093/melus/mlac021>.
[Haettu 29.10.2022].
- Yle, (2023). ”Mustat ihmiset kokevat eniten rasismia Saksassa, Itävallassa ja Suomessa, kertoo tuore EU:n tutkimus”. Toimittanut Hanna Hanhinen. <https://yle.fi/a/74-20056903>. [Haettu 7.4.2024].